

Nr 47

Utlåtande i anledning av dels framställning från fullmäktige i riksbanken angående Tumba pappersbruk, m. m., dels i ämnet väckt motion.

I skrivelse till bankoutskottet den 5 november 1964 har *fullmäktige i riksbanken* hemställt, att utskottet måtte föreslå riksdagen att

- 1) godkänna fullmäktiges beslut att icke fullfölja den av 1963 års riksdag beslutade utbyggnaden av Tumba pappersbruk;
- 2) godkänna att driften vid pappersbruket tills vidare fortsätter enligt i skrivelsen angivna riktlinjer; samt
- 3) besluta att riksdagens sedeltryckeri skall förläggas till Tumba samt bemyndiga fullmäktige att utarbeta erforderliga förslag härför.

Mot fullmäktiges beslut beträffande punkten 2) har reservation anförts av herr *Kollberg*.

Fullmäktiges skrivelse jämte protokollsutdrag utvisande reservationen har såsom *bilaga 1* fogats till detta utlåtande.

Till utskottet har hänvisats den i anledning av fullmäktiges framställning väckta motionen nr 1099 i andra kammaren av herr *Hagberg m. fl.*, vari hemställts,

att riksdagen i anledning av riksbanksfullmäktiges skrivelse skall avvisa förslaget om att på grund av lönetvisten med arbetarna upphäva beslutet om Tumbabrukets utbyggnad, att utbyggnadsbeslutets verkställande skall uppskjutas och att hela problemet skall göras till föremål för en allsidig utredning,

att riksbanksfullmäktige skall få i uppdrag att utreda de ekonomiska betingelserna för pappersbruket i Tumba vid sedeltryckeriets och eventuellt myntverkets utflyttning till Tumbabrukets område, samt

att i avvaktan därpå riksdagen skall svara för Tumbabruket som tidigare utan att arrendera sitt eget företag.

Beträffande motiveringen för denna hemställan hänvisas till motionen.

Med anledning av de i början av år 1964 offentliggjorda planerna på att nedlägga driften vid Tumba pappersbruk har i skrivelser till utskottet i mars 1964 dels Grafiska sällskapet, dels Konstnärernas riksorganisation framhållit betydelsen för den svenska konstnärskåren av den vid pappersbruket bedrivna produktionen av vissa papperssorter.

Vid behandlingen av fullmäktiges framställning har utskottet tagit del

1 — Bihang till riksdagens protokoll 1964. 8 saml. Nr 47

av dels de båda i framställningen åberopade utredningarna rörande pappersbrukets ekonomiska situation, dels inom riksbanksfullmäktige och riksbankens industristyrelse under år 1964 t. o. m. den 5 november förda protokoll, såvitt dessa avser frågor rörande pappersbruket och riksbankens sedeltryckeri, dels ock en inom riksbanken utarbetad PM med överslagsberäkningar rörande möjliga investerings- och driftskostnadsbesparingar vid en förläggning av sedeltryckeriet till Tumba jämfört med annan möjlig förläggning. Sistnämnda PM har såsom *bilaga 2* fogats till detta utlåtande.

Utskottet. På hemställan av fullmäktige i riksbanken godkände 1963 års riksdag riktlinjer för en utbyggnad av riksbankens pappersbruk i Tumba, avsedd att möjliggöra en omfattande utökning av brukets tillverkningsprogram (BoU:s utl. 1963: 15). Riksdagen beslöt därvid, att pappersbruket skulle organiseras som ett av riksbanken ägt aktiebolag, och bemyndigade riksbanken att teckna aktier i detta bolag för 25 miljoner kronor. Vidare bemyndigades riksbanksfullmäktige att förhandla och träffa preliminärt avtal med de anställda och bolaget om reglering av anställnings- och pensionsförmåner etc. i samband med förändringen av pappersbrukets organisation. På det nybildade bolaget, Aktiebolaget Tumba bruk, överläts sedermera riksbankens pappersbruk per den 1 november 1963.

I skrivelse till utskottet har riksbanksfullmäktige nu anmält, att enligt deras mening hinder för fullföljande av de sålunda av riksdagen antagna planerna för utbyggnaden framkommit. Fullmäktige redogör i skrivelsen för det händelseförlopp och de överväganden som föregått deras ställningstagande. Detta är, enligt vad fullmäktige uppger, att tillskriva det förhållandet, att de förhandlingar som i samband med ändringen av pappersbrukets driftsform ägt rum med arbetarpartens organisation icke kunnat slutföras till ett resultat som varit acceptabelt för bolaget och riksbanken och samtidigt förenligt med riksdagens beslut rörande reglering av anställnings- och pensionsförmåner för brukets anställda, så som bolagsstyrelsen och fullmäktige ansett sig böra tolka detta beslut. Medan bolaget med avseende på pappersbrukets tjänstemän kunnat träffa uppgörelser enligt vilka bolaget icke iklätt sig förpliktelser utöver dem ett motsvarande enskilt företag skulle få vidkännas, har arbetarparten krävt att även nyanställda arbetare skulle komma i åtnjutande av förmåner som utgått enligt de förut gällande statliga villkoren men som saknar motsvarighet på den privata marknaden.

I det läge som sålunda uppstått har fullmäktige på arrende från bolaget återtagit den hittillsvarande driften vid bruket, vilken därefter bedrivits med anställningsförhållandena för brukets arbetare reglerade enligt avtal i tidigare former med riksbanken som arbetsgivare, under det att bolagets verkställande direktör och tjänstemän kvarstått enligt tidigare träffade avtal med bolaget, för vilkas fullgörande riksbanken fortlöpande gottgör bolaget.

Vid sin bedömning av det uppkomna läget har fullmäktige funnit sig allt-

jämt komma till samma slutsats som legat till grund för utbyggnadsbeslutet, nämligen att en nedläggning av bruket är det enda realistiska alternativet till en sådan utbyggnad som medför att bruket får en ekonomiskt livsduglig storlek. Fullmäktige har dock velat ytterligare pröva frågan om brukets framtid och därför föranställt om två utredningar av brukets ekonomiska situation, utförda av utomstående sakkunskap. Resultatet av dessa utredningar, vilket redovisas i fullmäktiges skrivelse, leder enligt fullmäktiges bedömning till slutsatsen att ett långsiktigt fortsättande av brukets drift i nuvarande form och med nuvarande förutsättningar i övrigt icke kan tillstyrkas. Den årliga förlusten på driften kommer nämligen enligt fullmäktiges på utredningarna grundade uppfattning att på längre sikt vara av storleksordningen 1 miljon kronor.

Fullmäktige anser emellertid att en fortsättning av den nuvarande driften kan ifrågakomma på kortare sikt. Förutsättningen skulle då vara, att brukets kapitalutrustning, bortsett från sådana bestående tillgångar som tomtmarken, betraktas såsom redan värdemässigt förlorad och under en avvecklingsperiod blir föremål för ett nedslitningsutnyttjande, varvid inga investeringar utom ofrånkomliga underhållsåtgärder etc. förekommer. Den årliga ekonomiska förlusten under en sådan period anses kunna begränsas till ett par hundra tusen kronor och får vägas mot de fördelar som en fortsättning av driften under de närmaste åren skulle medföra. I detta avseende hänvisar fullmäktige dels till personalens legitima intressen, dels till de nackdelar som en övergång till annan pappersleverantör skulle medföra för sedeltryckeriet i samband med den omläggning till rotationstryckförfarande vid sedelframställningen som nyligen genomförts och i samband med ett planerat utbyte av flera nuvarande sedeltyper mot nya.

Ett kortsiktigt bibehållande av pappersbrukets drift kan dock enligt fullmäktiges uppfattning försvåras av en för tidig personalavgång. Därest systerföretagsmöjligheter på platsen kan ställas i utsikt även efter en nedläggning av pappers bruket skulle därför, anser fullmäktige, brukets arbetsvillkor under avvecklingsperioden förbättras. Mot denna bakgrund uppstår fullmäktige till behandling frågan om att förflytta riksbankens sedeltryckeri till Tumba från dess nuvarande lokaler vid Norr Mälarstrand i Stockholm.

I denna fråga, som redan tidigare varit under diskussion, hänvisar fullmäktige till att tryckeriets lokaler och tomtutrymme på längre sikt framstår som otillräckliga. Det till samma kvarter förlagda myntverket kan komma att omlokaliseras, varvid hela kvarterets utnyttjande torde få omprövas. Då tryckeriet senast i början av 1970-talet behöver ytterligare lokalutrymmen, ter sig en förflyttning till Tumba som ett beaktansvärt alternativ till andra tänkbara lösningar.

Fullmäktige anger ett flertal fördelar med en sådan förflyttning. Riksbanken disponerar redan i Tumba lämplig tomtmark för tryckeriet. Genom lokalisering av tryckeriet till Tumba skulle orten få ersättning för den in-

dustri som förloras om pappersbruket nedlägges. Brukets bostadsbestånd kan på ett gynnsamt sätt tillvaratagas. En del av brukets anläggningar kan utnyttjas av sedeltryckeriet. Detta kan vidare övertaga personal som friställes vid brukets nedläggning. Slutligen kan sammanförandet av de båda industrierna ge bättre förutsättningar för slututnyttjandet av pappersbrukets anläggningar.

Fullmäktige antyder dessutom — under hänvisning till vissa under det senaste året uppnådda förbättringar i rörelsens ekonomiska utfall — att ett värde kan ligga i att möjligheter under en tid hålls öppna för andra utvägar, som kan tänkas yppa sig.

En förflyttning av sedeltryckeriet till Tumba skulle kräva uppförandet av nya lokaler, för vilka riksbanken dock redan förfogar över tomtmark samt vissa ledningar etc. Även för egnahemsbebyggelse kan tomtmark erbjudas.

Fullmäktige erinrar om att lokaliseringsutredningen rörande statlig verksamhet i sitt slutbetänkande (SOU 1963: 69) föreslagit att sedeltryckeriet skall flyttas till en landsortsstad, i första hand Sala. En sådan förflyttning motsätter sig fullmäktige under hänvisning främst till den avgång av för rörelsen oundgänglig specialutbildad personal som den med säkerhet skulle medföra. Även den begränsade förflyttningen till Tumba skulle därvidlag kunna medföra svårigheter; fullmäktige räknar dock med att närheten till Stockholm skall göra det möjligt att i huvudsak få behålla denna personal.

Då fullmäktige icke ansett sig utan riksdagens bemyndigande böra närmare utreda frågan om den föreslagna förflyttningen, hemställer fullmäktige om ett principbeslut att sedeltryckeriet skall förläggas till Tumba och säger sig vara beredda att därefter omedelbart börja projektera det nya sedeltryckeriet.

Fullmäktige, som anser vissa fördelar vara förknippade med pappersbrukets nuvarande organisation såsom ett aktiebolag, anhåller att ingen ändring av organisationen nu skall ske. Frågan om en reduktion av aktiekapitalet avses senare föreläggas riksdagen.

Utskottet vill först beröra frågan om upphävandet av 1963 års utbyggnadsbeslut. I motionen II: 1099 har därvidlag anförts viss kritik mot den argumentation som fullmäktige lagt till grund för sin hemställan om att riksdagen skall godkänna deras beslut att icke fullfölja utbyggnaden. Utskottet anser sig icke ha anledning att gå närmare in på vad som förevarit utan nöjer sig med att konstatera att riksbankens ledning, som från början framlagt förslaget om en utbyggnad av pappersbruket, nu sett sig föranlåten att begära att denna utbyggnad inställes. Under sådana omständigheter vill utskottet tillstyrka bifall till fullmäktiges framställning på denna punkt.

Frågan om betingelserna för den fortsatta driften vid pappersbruket bör enligt utskottets mening bedömas i sammanhang med det förslag till utflyttning av sedeltryckeriet som nu har väckts. Även om sådana utredningar

och kalkyler icke föreligger som får anses erforderliga för ett slutgiltigt ställningstagande rörande sedeltryckeriets lokalisering, står det enligt utskottets mening klart att betydande fördelar skulle stå att vinna därest sedeltryckeriet förlades till Tumba i direkt anslutning till pappersbruket. Dessa fördelar synes vara av den arten att ett bibehållande av pappersbrukets drift på längre sikt är tänkbart. Under sådana omständigheter torde driften icke böra utformas som ett slututnyttjande av brukets kapitalutrustning utan åtgärder böra vidtagas för att vidmakthålla denna. De särskilda fördelar för sedelproduktionen under de närmaste åren vilka fullmäktige i sin framställning anger såsom resultat av att riksbanken förfogar över en egen paperstillverkning, talar enligt utskottets mening också för att man icke binder sig för att nedlägga driften. Utfallet av den fortsatta driften bör enligt utskottets uppfattning ge vägledning för om rörelsen framgent bör bibehållas. När utskottet förordar att driften fortsätter enligt här antydda riktlinjer, förutsätter utskottet att fullmäktige fortlöpande noggrant följer det ekonomiska utfallet därav.

I fråga om sedeltryckeriets förläggning vill utskottet beröra vissa andra förslag som på senare tid diskuterats. Den av lokaliseringsutredningen rörande statlig verksamhet förordade förflyttningen från Stockholms-regionen skulle såsom fullmäktige uppvisat kunna medföra betydande olägenheter, som det synes angeläget att undvika. Den mera begränsade förflyttningen bort från det centrala Stockholm till en plats i Stockholms-regionen, där riksbanken redan bedriver rörelse och disponerar bl. a. tomtmark och ett för sedeltryckeriet användbart bergrum, synes kunna representera en lämplig avvägning mellan olika intressen. Utskottet förordar därför, att fullmäktige får i uppdrag att verkställa utredning rörande förflyttning av riksbankens sedeltryckeri till Tumba.

Frågan om en sammanföring av postverkets frimärkstryckeri och riksbankens sedeltryckeri har — med anledning av ett uttalande av 1957 års riksdag — behandlats av postutredningen 1956 i dess betänkande (SOU 1962: 52). På grundval av utredningens slutsatser har chefen för kommunikationsdepartementet i propositionen nr 141 till årets riksdag anfört, att frågan om en sammanföring av tryckerierna icke nu är aktuell. Departementschefens ståndpunkt har biträttts av riksdagen. Utskottet vill dock framhålla att detta ställningstagande bör kunna upptagas till förnyad prövning från här aktualiserade synpunkter. Under utredningsarbetet rörande en förflyttning av sedeltryckeriet bör detta beaktas.

Den i motionen antydda möjligheten att till Tumba förflytta även myntverket har behandlats av 1955 års myntutredning i dess betänkande år 1959. Myntutredningen ansåg att en sammanslagning av de båda institutionerna »för närvarande» icke lämpligen borde genomföras. Tanken på en förnyad prövning av frågan har väckts av författningsutredningen, som i motiven till sitt förslag till regeringsform (SOU 1963: 17) ansett att efter ett upphävan-

de av § 79 mom. 2 regeringsformen en utredning om mynträttens överförande till riksbanken vore motiverad. Utskottet anser att även frågan om en bibehållen lokal samordning mellan sedeltryckeriet och myntverket bör beaktas vid den utredning rörande sedeltryckeriets förflyttning som utskottet föreslår.

Ett fullföljande av de handlingslinjer som utskottet ovan förordat aktualiserar frågan om Aktiebolaget Tumba bruks framtida ställning, ett ämne som också berörts i motionen II: 1099. Enligt utskottets mening bör fullmäktige få i uppdrag att härvidlag inkomma med förslag till utskottet.

Åberopande vad här anförts hemställer utskottet,

att riksdagen måtte

A. i anledning av fullmäktiges i riksbanken föreliggande framställning

1) med avslag å motionen II: 1099, såvitt nu är i fråga, godkänna fullmäktiges beslut att icke fullfölja den av 1963 års riksdag beslutade utbyggnaden av Tumba pappersbruk,

2) godkänna att driften vid pappersbruket fortsätter enligt av utskottet ovan angivna riktlinjer,

3) uppdraga åt fullmäktige att utreda frågan om Aktiebolaget Tumba bruks framtida ställning,

4) bemyndiga fullmäktige att i enlighet med vad utskottet ovan anfört verkställa utredning rörande förflyttning av riksbankens sedeltryckeri till Tumba;

B. anse motionen II: 1099, såvitt densamma icke behandlats under punkten A. 1) ovan, besvarad genom vad utskottet i övrigt anfört.

Stockholm den 1 december 1964

På bankoutskottets vägnar:

C. G. REGNÉLL

Närvarande:

från första kammaren: herrar Ståhle, Schmidt, Gustaf Henry Hansson, Åke Larsson, Palm, Nils Theodor Larsson, Augustsson och Åkerlund;

från andra kammaren: herrar Regnéll, Sköldin, Persson i Skänninge, Berglund, fru Renström-Ingénäs, herrar Hansson i Önnarp, Hagnell och Jonsson.

Till Riksdagens Bankoutskott

Genom beslut av 1963 års riksdag (B:o U 15) bemyndigades bankofullmäktige att genom ett för ändamålet bildat aktiebolag och i enlighet med av fullmäktige för riksdagen framlagda förslag företaga en utbyggnad av det av riksbanken ägda Tumba pappersbruk. Sedan sedermera enligt fullmäktiges mening hinder för fullföljande av de ursprungliga och av riksdagen antagna planerna för utbyggnaden framkommit, nödgas fullmäktige ånyo återkomma till riksdagen i ärendet.

För bakgrunden till och det närmare innehållet av de av fullmäktige för riksdagen framlagda och av denna antagna förslagen i frågan får fullmäktige hänvisa till sin skrivelse till riksdagens bankoutskott den 14 februari 1963 och övriga i samband därmed för utskottet redovisade utredningar och handlingar. I detta sammanhang önskar fullmäktige endast erinra om följande.

De 1963 framlagda förslagen gick tillbaka på en lång rad av utredningar och överväganden rörande pappersbrukets ställning, redovisade i den förutnämnda skrivelsen och föranledda av de, på grund av den allmänna kostnadsutvecklingen och utvecklingen av övriga tekniskt ekonomiska förutsättningar för ett litet pappersbruks drift, med tiden alltmera uppenbara svårigheterna att uppnå ett ekonomiskt tillfredsställande resultat av verksamheten vid bruket. Sedan jämväl 1961 års statsrevisorer upptagit frågan om brukets framtida ställning, beslöt fullmäktige den 25 januari 1962 att tillkalla en särskild utredningsman för genomgång och granskning av förutsättningarna för brukets verksamhet. Resultaten av nämnda utredningsuppdrag, efterhand enligt beslut av fullmäktige utvidgat och kompletterat med uppdrag även till andra instanser om speciella utredningar på olika punkter, låg till grund för fullmäktiges i förutnämnda skrivelse framlagda slutliga förslag.

På grundval av det sålunda förebragta utredningsmaterialet och sin egen granskning av detta kom fullmäktige fram till slutsatsen, att de enda realistiska framtidsalternativen i sammanhanget var antingen att nedlägga driften vid bruket eller att företaga en utbyggnad av detta till en ekonomiskt livsduglig storlek. På grund av olika i framställningen till riksdagen redovisade skäl — i sista hand förestavade dels av hänsyn till de anställda vid bruket och riksbankens ansvar för dessa samt av riksbankens intresse av att om möjligt bibehålla sedelpapperstillverkningen i egen hand men dels även av sådana överväganden, som att vissa betydande kostnader, bl. a. pensionskostnader, skulle kvarstå respektive avsevärda kapitalförluster uppkomma för riksbanken vid en nedläggning av driften — stannade fullmäktige vid det senare alternativet. De genomförda tekniska och ekonomiska utredningarna hade synts fullmäktige övertygande visa, att en utbyggnad av pappers bruket, för att motsvara nutida anspråk på teknisk rationalitet och ha rimliga utsikter att på sikt kunna erbjuda en lösning på brukets problem, kapacitetsmässigt och med avseende på erforderliga nyinvesteringar

med nödvändighet finge bli ganska betydande. För att i görligaste mån undvika intressekollision med och intrång för övrig svensk pappersindustri fann fullmäktige liksom dessförinnan utredningsmannen det vidare önskvärt att ge den ifrågasatta utbyggnaden en sådan produktionsinriktning, att denna helst avsåge förut inom landet icke tillverkade papperskvaliteter. Det konkreta utbyggnadsförslag, som på grundvalen av dessa överväganden sålunda framlades för riksdagen, avsåg brukets komplettering med ytterligare en pappersmaskin för en årsproduktion av ca 10 000 ton kvalitetspapper samt med tillhörande hjälputrustning och byggnader, i allt motsvarande en nyinvestering vid bruket av omkring 50 milj. kr. Den tilltänkta nya produktionen avsåg en helt kommersiell väsentligen exportinriktad tillverkning av vissa industriella specialpapper, som förut icke tillverkades inom landet. Trots den i jämförelse med den hittillsvarande produktionskapaciteten vid bruket mycket betydande kapacitetsökningen skulle, enligt vad utredningarna givit vid handen, den ökning av stabspersonal och övriga anställda vid bruket, som bleve erforderlig, stanna vid mycket måttliga tal och därmed göra uppnåeligt, vad som ur en synpunkt kunde sägas vara syftet med utbyggnaden, nämligen att ge ett bredare underlag för att bära de redan med den nuvarande driften vid bruket förenade fasta kostnaderna.

Den avsedda nya produktionens omfattning och karaktär, som nämnt en rent kommersiell, exportavhängig papperstillverkning bedriven i konkurrens med andra tillverkare, gjorde frågan om brukets organisation och därmed sammanhängande driftsbetingelser väsentlig. Den av fullmäktige anlätade utredningsmannen hade därom bl. a. anfört följande, som jämväl återgavs i fullmäktiges egen framställning till riksdagen.

I mina undersökningar har jag i detta avseende även kommit till den uppfattningen att det ur företagsekonomisk synpunkt vore en obetingad fördel om verksamheten vid bruket snarast möjligt kunde givas formen av ett aktiebolag. Den nuvarande förvaltningsformen är i hög grad tungrodd och till hinder för den snidighet varmed ett företag, som i den utsträckning pappersbruket redan nu arbetar och som till den ojämförligt största delen har att avsätta sin produktion på den allmänna in- och utländska marknaden, bör kunna handla för att vara ett effektivt arbetande och konkurrenskraftigt företag. Ej minst betydelsefullt är det att bruket skulle i aktiebolagsform få ökade möjligheter att rekrytera och behålla kvalificerad teknisk och administrativ personal, och därigenom även bidra till att på längre sikt åt samtliga i företaget arbetande säkra trygghet och arbetsstimulans.

De mera väsentliga frågor av administrativ och finansiell natur som uppkomma vid ombildning till aktiebolag torde vara följande.

Som huvudlinje för allmänna anställningsvillkor, löneavtal, pensionsförhållanden och eventuella övriga förmåner förutsattes samma normer som de vilka allmänt gälla inom pappersindustrin. Det bör ankomma på bolagsstyrelsen och verkställande direktören att närmare förhandla och göra upp om löner och anställningsvillkor.

Om nämnda huvudlinjer sålunda förutsätts i fråga om nyanställningar och i fall av individuella löneförändringar som föranledas av ändrade arbetsuppgifter, får man utgå ifrån att särskilda övergångsnormer få gälla för de nu anställda såväl tjänstemän som arbetsledare och arbetare, så att någon försämring av dessamma samlade ekonomiska förmåner, såsom beträffande de statliga pensionsgrunderna, semesterförmåner o. dyl. ej sker. Förhandlingar härom bör kunna följa samma linjer som vid övergång till aktiebolagsform gjorts beträffande t. ex. Statens Reproduktionsanstalt, Karlskronavarvet och Statens Skogsindustrier.

Da bruket efter övergång till bolagsform icke rimligen ur konkurrenssynpunkt bör belastas med högre utgifter för pensioner, semesterförmåner el. dyl., föranledda av de statliga bestämmelserna för bolagsbildningen i relation till motsvarande villkor inom pappersindustrin i övrigt, förutsättes att Riksbanken eller Statsverket kompenserar bolaget för dessa särskilda utgifter. Av samma anledning bör bolaget ej heller belastas med pensionskostnader för vid övergångstillfället redan pensionerad personal. En skriftlig avräkning rörande de personer som beröras av dessa särskilda förmåner med angivande av kostnadsbelopp bör lämpligen upprättas.

För egen del uttalade fullmäktige i denna fråga, att fullmäktige delade »utredningsmannens mening, att i samband med ett sådant beslut (om brukets utbyggnad) bruket organisatoriskt bör ombildas till ett aktiebolag, varigenom det såväl med avseende på skattebelastning och annat som möjligheter till smidig och affärsmässig förvaltning och drift likställs med andra industriföretag.» Vad speciellt gällde den i samband med en bolagsbildning aktualiserade frågan om regleringen av de anställdas löne- och övriga anställningsförmåner, utgick fullmäktige ifrån att denna fråga i sedvanlig ordning skulle få göras till föremål för förhandlingar med arbetstagarpartens organisationer. Fullmäktige räknade därvid, liksom utredningsmannen, med att beträffande förmånerna för den personal, som var anställd redan före förändringen av brukets organisatoriska status, särskilda problem skulle uppkomma, dvs. i realiteten att för denna personal sådana tidigare utgående förmåner, som ginge utöver vad motsvarande enskilda företag normalt finge vidkännas, icke skulle kunna reduceras utan fortsatt få bäras av antingen riksbanken eller bolaget. Fullmäktiges ståndpunkt i denna fråga liksom fullmäktiges mening rörande fördelningen mellan riksbanken och bolaget av de »merprestationer», det här kunde bli fråga om, framgick med erforderlig tydlighet av följande uttalande i fullmäktiges framställning till riksdagen:

Liksom vid andra tillfällen då statlig verksamhet överförts i aktiebolagsform skulle vid bifall till fullmäktiges framställning vissa frågor avseende reglering av riksbankens förpliktelser mot de anställda vid pappersbruket respektive mot pensionerade tidigare anställda och dessas anhöriga i fråga om anställningsförmåner, pensioner etc. komma att aktualiseras. Enligt fullmäktiges mening bör vid den slutliga regleringen av dessa frågor den synpunkten vara vägledande, att bolaget med avseende på här avsedda förpliktelser skall placeras i samma ställning som ett jämförbart enskilt företag. Förpliktelser, som i dag åvilar riksbanken och som går utöver vad ett sådant enskilt företag skulle få vidkännas, bör i princip stanna på riksbanken. Eftersom slutlig reglering av dessa frågor ej torde vara möjlig förrän efter förhandlingar med de anställda, får fullmäktige i denna punkt hemställa om bemyndigande att med utgångspunkt från nyss angivna princip genomföra erforderliga förhandlingar och preliminärt träffa behövliga överenskommelser med de anställda och med aktiebolaget. Dessa preliminära överenskommelser torde därefter få underställas riksdagen för godkännande.

De uttalanden och förslag avseende regleringen av de anställdas löne- och anställningsförmåner i samband med den föreslagna utbyggnaden av pappersbruket, som gjordes av fullmäktige i samband med att hela frågan om utbyggnaden förelades riksdagen och som av riksdagen lämnades utan erinran, har här återgivits med viss utförlighet, eftersom de har avgörande betydelse för bedömningen av de efterföljande förhandlingarna med de an-

ställdas organisationer och därmed för utvecklingen av hela utbyggnadsfrågan. Det enligt riksdagsbeslutet till aktiebolag ombildade pappersbrukets styrelse ansåg sig, liksom fullmäktige, på grundval av det sålunda tillkomna riksdagsbeslutet väl ha erhållit riksdagens bemyndigande att förhandla och träffa uppgörelse med de anställdas organisationer om löne- och anställningsförmåner för den *före bolagsbildningen anställda personalen*, som i omvandlad eller oomvandlad form kunde få motsvara högst värdet av tidigare utgående förmåner, där dessa översteg den privata pappersindustrins motsvarande villkor. Fullmäktige och styrelsen kunde däremot *icke* anse sig ha riksdagens bemyndigande att *för därefter anställd personal* träffa uppgörelser om anställningsförmåner, som innebar motsvarande eller över huvud taget någon väsentlig avvikelse från den enskilda pappersindustrins villkor. En annan tolkning av innebörden av ovan återgivna, av fullmäktige föreslagna och av riksdagen godtagna principer för fördelningen mellan bolaget och riksbanken av kostnaden för gent emot personalen gjorda åtaganden — enligt vilka alltså kostnader, som gick utöver vad ett enskilt företag skulle få vidkännas, skulle belasta banken — skulle ha inneburit ett knäsättande av en så anmärkningsvärd ordning, att den rimligen inte skulle ha kunnat ens övervägas. Den skulle ha inneburit, att en part, bolagsstyrelsen, i princip *och icke endast som en begränsad och överblickbar övergångsordning för tidigare anställd personal* skulle ha kunnat träffa uppgörelser om förmåner, för vilkas kostnader en annan part, riksbanken, sedan haft att svara. En sådan ordning skulle heller icke ha tett sig rimligare ens om man förutsatt, att bolagsstyrelsen icke skulle ha kommit att ikläda sig sådana förpliktelser utan att i förväg ha inhämtat bankofullmäktiges godkännande — även med en sådan utformning skulle anordningen i vart fall ha kunnat sägas innebära det orimliga, att det allmänna hade tillskapat ett industriföretag, som placeras i den unika positionen, att det för all framtid kunnat undgå att själv bära en större eller mindre del av sina löne- och övriga personalkostnader, som i stället skulle ha fått betalas av i detta fall riksbanken.

När förhandlingar inleddes med de olika personalgruppernas organisationer, kunde uppgörelser snabbt träffas med tjänstemän och arbetsledare, i stort sett innebärande beträffande lönerna en anpassning till medianlönenivån inom den enskilda pappersindustrin och beträffande pensionserna, att tidigare anställda tjänstemän och arbetsledare lämnades viss tids valfrihet att själva avgöra, om de ville övergå till pensionsrätt enligt den enskilda industrins s. k. ITP-system eller kvarstå i tidigare pensionsrätt enligt statliga regler. Bolagets styrelse ansåg sig med denna uppgörelse icke ha iklätt sig förpliktelser, som »går utöver vad ett . . . enskilt företag skulle få vidkännas», och avsåg icke att med åberopande av förut angivna regler enligt riksdagsbeslutet göra anspråk på att riksbanken skulle bära någon del av kostnaderna. — Då avtalet därmed icke engagerade riksbanken, ansåg sig fullmäktige icke ha anledning underställa riksdagen avtalet för godkännande, så som eljest enligt 1963 års riksdagsbeslut skulle ha skett.

Tyvärr kunde de samtidigt inledda förhandlingarna med den återstående gruppen av anställda, företräd av Civilförvaltningens personalförbund, icke slutföras till ett resultat, som var acceptabelt för bolaget och riksbanken och samtidigt förenligt med riksdagens beslut, så som såväl bolagsstyrelsen som fullmäktige ansåg sig böra tolka detta. Bolaget önskade vid förhandlingarna, liksom skett för tjänstemän och arbetsledare, genomföra en anpassning till pappersindustriens avtal beträffande kontantlönerna, vilket enligt bolagets framlagda förhandlingsbud för såväl tidigare anställda som ny-

anställda arbetare med avgivna förslag till yrkesgruppering och av produktionen beroende premieackord skulle ha givit samma lönenivå som tidigare eller högre vid högre produktion. Bolaget begärde samtidigt arbetarpartens medgivande till kontinuerlig drift, vilket för driftpersonalen skulle ha medfört både en med 3 timmar förkortad genomsnittlig veckoarbetstid och vissa lönetillägg, som skulle ha motsvarat en årsinkomstökning per arbetare av mellan 2 200 och 2 600 kr. I fråga om pensionsvillkor, sjuklön och läkarvård var bolaget berett till medgivanden, innebärande att samtliga tidigare anställda skulle realiter bibehållas vid förut utgående förmåner, medan nyanställda erbjöds komma i åtnjutande av samma villkor som den privata marknads, alltså pension enligt ATP och sjukförmåner enligt den då avvaktade blivande uppgörelsen mellan LO och SAF. Innan förhandlingarna avbröts, lämnade arbetarparten medgivande till kontinuerlig drift endast för den tänkta nyutbyggda sektionen av pappersbruket — senare pressuppgifter om att motsvarande medgivande skulle ha lämnats jämväl för driften av den nuvarande anläggningen motsvaras *icke* av förhandlingsdata som meddelades bolagets förhandlare. Beträffande pensionsvillkoren krävde arbetarpartens organisation primärt samma pensionsålder för såväl tidigare anställda som nyanställda, alltså som f. n. 60 år, men lät mot slutet av förhandlingarna förstå, att ITP-pensionsvillkor (65 års pensionsålder för manliga och 60 år för kvinnliga samt villkor i övrigt motsvarande tjänstemännens) skulle kunna accepteras för nyanställda. I fråga om sjuklön och läkarvård krävde arbetstagarparten oförändrat nuvarande statliga villkor för nyanställda lika väl som för tidigare anställda. — Kostnadsmässigt kan skilljaktigheterna mellan de angivna förhandlingsståndpunkterna *icke* preciseras närmare än inom vissa gränsvärden, eftersom kostnadsskillnaderna blir beroende av sådana faktorer som personalens köns- och åldersfördelning, med ålder och kön varierande sjukfrekvens etc. Men av bolaget utförda beräkningar, utgående från att en uppgörelse kunnat nås på ITP-pensioner för de nyanställda och med sjuklöner och läkarvårdskostnader kalkylerade på basis av Tumba bruks aktuella statistik, har givit vid handen, att den totala kostnadsskillnaden mellan parternas bud skulle utgöra mellan 10 och 15 % av kontantlönekostnaden. Räknat på nuvarande kontantlöner skulle denna skillnad ha motsvarat belopp av mellan 1 600 och 2 400 kr. per anställd och år, vilka alltså vid ett tillmötesgående av arbetstagarpartens krav skulle ha utgjort de belopp, som bolaget enligt riksdagsbeslutet skulle ha behövt gottskrivas av riksbanken.

När förhandlingarna i detta läge och efter strejkvarsel från arbetstagarpartens sida avbröts, fann sig bolagets styrelse utifrån sin tidigare angivna tolkning av innebörden i här förevarande avseende av riksdagens beslut om pappersbrukets utbyggnad, nödsakad att förklara, att den *icke* kunde taga på sitt ansvar att fullfölja den avsedda utbyggnaden. Fullmäktige prövade för sin del frågan och intog samma ståndpunkt. Det igångsatta projekteringsarbetet för utbyggnaden liksom övriga förberedelser härför avbröts. För att undvika en i detta läge för alla parter meningslös konflikt beslöt fullmäktige samtidigt vidare att på arrende från bolaget tills vidare återtaga den hittillsvarande driften av bruket. Denna har därefter fortgått ostört, anordnad så att riksbanken ånyo träffat avtal i tidigare former med Civilförvaltningens personalförbund, vad avser arbetarpersonalen vid bruket, medan tjänstemän och arbetsledare liksom bolagets verkställande direktör kvarstått i tidigare träffade avtal med bolaget och av detta med gottgörelse från riksbanken för de faktiska kostnaderna ställts till förfogande för driften.

Redan samtidigt med sitt nyssnämnda ställningstagande till frågan om brukets utbyggnad förklarade bolagets styrelse, att den för sin del fann, att en inhiberad utbyggnad av bruket också på sikt måste innebära, att även den hittillsvarande driften där måste nedläggas. Styrelsen förutsatte därvid emellertid, att med ett för situationen adekvat handhavande av verksamheten, återhållsamhet med nya investeringar och övriga för framtiden bindande och kostsamma engagemang, en avveckling av driften icke skulle behöva ske alltför brådstörtat utan först efter en väl tilltagen övergångstid, under vilken tillfredsställande arrangemang skulle kunna träffas för att tillgodose såväl den berörda personalens legitima intressen som riksbankens intressen med avseende på sedelpappersförsörjningens ordnande. Bolagsstyrelsens ställningstagande i frågan om brukets framtid var helt i överensstämmelse med den uppfattning, som fullmäktige deklarerat redan när frågan om brukets utbyggnad förelades riksdagen, då fullmäktige som nämnt uttalade, att de enda realistiska framtidsalternativen för bruket syntes vara antingen brukets nedläggning eller dess utbyggnad till en ekonomiskt livsduglig storlek. Fullmäktige hade änyo bekräftat denna sin uppfattning, innan avtalsförhandlingarna slutförts. De ytterligare överväganden och undersökningar i frågan, som därefter såväl genom bolagets som riksbankens försorg föranstaltats, kan icke sägas ha givit fullmäktige anledning till någon annan bedömning. Fullmäktige vill emellertid i det följande redovisa resultaten härav.

Dels med hänsyn allmänt till önskvärdheten att få till stånd en ny omprövning av frågan om Tumbas framtid, som aktualiserades i och med att utgången av förhandlingarna med arbetarpersonalens organisation gjorde vägen med en utbyggnad av bruket oframkomlig, dels med hänsyn till att fullmäktiges och bolagsstyrelsens bedömning av brukets ekonomiska situation och rationaliseringsmöjligheter vid nuvarande omfattning av driften ifrågasatts i diskussionen, har det syntts angeläget att ytterligare anlita utomstående opartisk sakkunskap för en genomgång och granskning av brukets läge i nyssnämnda avseenden. Så har skett genom att två särskilda utredningsuppdrag lämnats. Dels har uppdragits åt professorn i företagsekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm T. Paulsson Frenckner att med utgångspunkt från brukets faktiska bokföring, till vilken utredningsmannen lämnats fri tillgång, upprätta en lönsamhetskalkyl och analys av räntabilitetssituationen för bruket vid bibehållen drift i nuvarande omfattning. Dels har på motsvarande sätt åt den inom pappersindustriområdet inom hela Norden verksamma, kända finska ingenjers- och konsultfirman Ingenjersbyrå Jakko Pöyry & Co, Helsingfors, uppdragits att med utgångspunkt från en genomgång och granskning av Tumba bruks nuvarande tekniska och andra driftsbetingelser jämte övriga för frågeställningen relevanta förhållanden utreda och avgiva ett utlåtande över brukets möjligheter till en sådan ytterligare rationalisering, som skulle erfordras för att uppnå en ekonomiskt lönsam drift, räknat på nuvarande omfattning av denna. De båda meddelade utredningsuppdragen har genomförts oberoende av men kan ändå sägas komplettera varandra. Professor Paulsson Frenckners utredning har utan beaktande av eventuellt förefintliga möjligheter till ytterligare rationalisering av driften men ur olika synpunkter och med anläggande av olika tidsaspekter på frågan — t. ex. innebärande å ena sidan en mera kortsiktigt och med ett minimum av nya investeringar bedriven fortsatt drift under en »nedslitningsperiod» respektive å andra sidan en långsiktigare bedriven fort-

satt drift med den normala nyinvesteringsverksamhet, som erfordras för ett fullt vidmakthållande av företagens standard och produktionsförmåga — sökt belysa räntabilitetsläget och -utsikterna, sådana dessa tedde sig utifrån vid utredningstidpunkten givna omständigheter och betingelser för driften, alltså bl. a. med då rådande prisläge för producerat civilpapper men med ett till 15 kr. per kg fixerat pris på till riksbanken levererat sedelpapper. Det åt Ingenjörbyrå Jakko Pöyry & Co meddelade uppdraget däremot har avsett den specifika uppgiften att söka utröna och bedöma de eventuella möjligheterna att med ytterligare rationaliseringsåtgärder avgörande påverka och förbättra räntabilitetsläget. — Då båda utredningarna innehåller uppgifter av intern företagsekonomisk natur, återges i det följande endast deras uppläggning och konklusioner, medan utredningarna in extenso torde få ställas till bankoutskottets förfogande.

I professor Paulsson Frenckners utredning presenteras tre olika kalkyler, nämligen *en betalningskalkyl*, *en självkostnadskalkyl* och *en alternativ kostnadskalkyl*. De båda förstnämnda skiljer sig med avseende på den sikt för vilken kalkylen utföres. Kalkylerna kan sägas avse, den förra *lönsamheten på kort sikt* med utnyttjande i stort sett av nuvarande anläggningar så länge dessa utan egentliga nyinvesteringar kan utnyttjas, den senare *lönsamheten på lång sikt* med erforderlig förnyelse av de utnyttjade anläggningarna. Den tredje kalkylen, alternativkostnadskalkylen, avser att belysa lönsamheten vid bibehållen nuvarande drift av pappersbruket jämfört med utfallet av en eventuellt möjlig alternativ användning av i bruket bundna resurser, rörelsekapital, tomtmark m. m.

Den renodlade *betalningskalkylen* kan närmast sägas belysa, vilka direkta utbetalningar riksbanken får förväntas bli åsamkad för fortsatt drift i nuvarande omfattning vid Tumba, sedan den först erlagt ett som »normalt» och »acceptabelt» betraktat pris av 15 kr. per kg för det till riksbanken levererade sedelpapperet,¹ och sedan brukets utgifter för pensioner från handbrukstiden såsom icke hänförliga till den nuvarande driften frånräknats. Kalkylen bortser i stort sett från vad som händer med det kapital, som anläggningarna representerar, dvs. den siktar icke till ett långsiktigt vidmakthållande av brukets kapitalutrustning och belastas följaktligen icke med sådana normala avskrivningar, som långsiktigt erfordras härför, ej heller med räntekostnader för i rörelsen engagerat kapital. Kalkylen belastas endast med kostnader för sådana ofrånkomliga reparationer, underhållsåtgärder, renoveringar och nyanläggningar, som betraktas som nödvändiga för att över huvud taget *även på kort sikt sett* hålla verksamheten vid bruket i gång. Betalningskalkylen skulle sålunda kunna sägas ge ett uttryck för vad en bibehållen nuvarande drift vid pappersbruket skulle kosta riksbanken i *direkta utbetalningar*, sedan sedelpapperet betalats med ett normalt pris och pensionskostnaderna från handbrukstiden bestritts på annat sätt, allt utan beaktande av att samtidigt sannolikt eller eventuellt en viss kapitalförklaring äger rum. Betalningskalkylen kan tillmätas giltighet bara på kort sikt. Utsträcket prognosen för längre tid, brister den därför att större förnyelsekostnader för nedsliten kapitalutrustning måste till och då rimligen även ränte-

¹ Antagandet om sedelpapperspriset är behäftat med viss ofrånkomlig osäkerhet, detta eftersom det knappast kan sagas, att någon öppen marknadsprishildning existerar för sedelpapper och kvalitetsskillnader dessutom försvårar jämförelser. Det antagna priset, 15 kr. har grundats på inhämtade uppgifter om vad andra centralbanker f. n. får erlagga för köpt sedelpapper och inkluderar hänsynstagande till de extrakostnader för kontroll etc. det skulle medföra för riksbanken att försörja sig med sedelpapper utifrån.

kostnader för investerat kapital. Samtidigt kan det vara berättigat att för en bedömning, som avser enbart en kortsiktig fortsatt drift, helt bortse såväl från räntekostnader som från den eventuella »kapitalförtäringen», eftersom sådan kapitalutrustning, som över huvud taget kan gå till spillo, i praktiken närmast allting utom tomtmarken, även vid en omedelbar driftsnedläggelse kunde visa sig redan sakna realiserbart värde.

Professor Paulsson Frenckners på detta sätt utförda kortsiktiga betalningskalkyl utmynnar i ett betalningsunderskott, som för de närmaste åren anges till omkring 200 000 kr. per år. Utredningsmannen betonar, att detta beräknade belopp är starkt beroende av uppskattningen av storleken av förutnämnda, även i kortsiktsperspektivet erforderliga kostnader för det nödvändiga vidmakthållandet av anläggningarna. De belopp (200 000 kr. för i bokföringen upptagna »fabriksreparationer» samt 300 000 kr. för i bokföringen »balanserade nyanläggningar, större renoveringar m. m.»), varmed kalkylen belastats för dessa kostnader, är högre än motsvarande faktiska kostnader för de senaste åren men långt under utgifterna därför under 1950-talets senare del. Utredningsmannen sammanfattar själv resultatet av den genomförda betalningskalkylen på följande sätt:

... den hittills utförda betalningskalkylen för fortsatt drift har syftat till att belysa förhållandena just nu för Tumba bruk med bortseende från handbrukspensionerna. Beräkningarna har intresse blott så länge bruket kan arbeta utan investeringar i ny pappersmaskin eller fabriksbyggnader. De utgör sålunda ett slags *nedslitningskalkyl*. Dock har antagits att byggnads- och maskinkapitalet i bruket kräver en viss mindre förnyelse, samt fortlöpande renovering och reparation för att kapacitet, kvaliteten och sortiment skall kunna upprätthållas.

Trots att betalningskalkylen för fortsatt drift torde gälla endast för de närmaste åren och torde vara relativt optimistiskt beräknad, ger den klart uttryck för att bruket vid ett sedelpapperspris av 15 kr. per kg måste räkna med ett *löpande betalningsunderskott av ett par hundra tusen kronor per år*. Om bruket emellertid under en sådan nedslitningsperiod får avsättningssvårigheter och därigenom lägre intäkter, kan underskottet stiga ytterligare. Tar man även hänsyn till förväntningar om produktpriser, löner, reparationsbehov m. m. synes det uppenbart, att sannolikheten för ett större betalningsunderskott klart överväger sannolikheten för lägre underskott. Särskilt den höga lönekostnadsandelen visar *kalkylens känslighet för fortgående löneökning*. Redan en löneökning med 5 % skulle betyda drygt hundra tusen kronor i ytterligare underskott.

Skulle nuvarande anläggningspark kunna bibehållas och betalningskalkylen utsträckas över mer än de allra närmaste åren, skulle betalningsunderskottet sålunda sannolikt snabbt öka.

Den i professor Paulsson Frenckners utredning presenterade *självkostnads-kalkylen*, som alltså närmast kan sägas avse att belysa räntabilitetsutsikterna på längre sikt, utgår från den nyssnämnda betalningskalkylens beräknade betalningsunderskott och innebär i princip, att kalkylen därtill belastas med kostnader för vid en långsiktigare drift av pappersbruket erforderliga fulla avskrivningar och räntor för i rörelsen engagerat kapital. Vad avskrivningsantagandena beträffar, kan nämnas att utredningsmannen, som omnämner inom pappersindustrin gängse förekommande avskrivningssatser, 3 % på byggnader, 5 % på maskiner och 10 % på inventarier, ändock med hänvisning till Tumbas speciella förhållanden nöjer sig med att i sin kalkyl räkna med lägre avskrivningssatser, nämligen 2 % på byggnader och 3 % på maskiner och övriga tillgångar. Utgående från återanskaffningsvärden

(= bolagets brandförsäkringsvärden) på 12 milj. kr. för byggnaderna och 8,5 milj. kr. för maskiner och inventarier, kommer kalkylen sålunda fram till ett sammanlagt årligt avskrivningsbelopp på 500 000 kr., som utredningsmannen dock anger kan behöva något uppjusteras. Räntekostnaderna beräknas motsvara 5 % på halva återanskaffningsvärdet för maskiner samt på mellan en fjärdedel och en tredjedel av nuanskaffningsvärdet på byggnaderna. På samma sätt räknas med 5 % på ett i lager och andra tillgångar bundet rörelsekapital, som dock anses kunna reduceras till 1,5—2,0 milj. kr. att jämföras med det enligt senaste bokslut faktiskt engagerade rörelsekapitalet 2,5 milj. kr. Sammanlagt beräknas räntebelastningen utifrån dessa grunder uppgå till 5 % på 9—10 milj. kr. eller 450 000—500 000 kr. per år. — Utredningsmannen sammanfattar resultatet av självkostnadskalkylen på följande sätt:

Sammanfattningsvis skulle avskrivningar och ränta med här förda resonemang kunna beräknas uppgå till ett belopp av omkring 1 milj. kr. per år.

Enligt den kortsiktiga betalningskalkylen ovan skulle Tumba bruk förväntas ge ett löpande betalningsunderskott på ett par hundra tusen kronor per år vid bibehållen drift under de närmaste åren. I kalkylen upptogs utbetalningar för större renoveringar och komplettering av anläggningar med 300 000 kr. Låt oss ersätta dessa med här beräknade på längre sikt erforderliga avskrivningskostnader och ett krav på 5 % ränta på de pengar som i framtiden skulle i genomsnitt bindas i bruket vid bibehållen drift. Då kan underskottet beräknas till omkring 0,9 milj. kr. per år ($-200\ 000 + 300\ 000 - 1\ 000\ 000$). Ändå torde flera kostnadsposter i denna kalkyl ha beräknats snarare i underkant än i överkant. I gengäld kan det dock tänkas att utbyte av anläggningarna skulle kunna leda till viss effektivitetshöjning och därmed lägre driftskostnader än i dag. Siffrornas osäkerhet motiverar ej en närmare prognos av *det långsiktiga underskottet* än till *bortemot eller omkring 1 milj. kr. per år.*

Vad slutligen gäller professor Paulsson Frenckners tredje kalkyl, *alternativkostnadskalkylen*, avsedd att belysa vad en eventuell alternativ användning av i bruket bundna resurser skulle ge, är det i detta sammanhang tillräckligt att nämna, att utredningsmannen uppskattar, att den av själva driften och bruket upptagna tomtmarken (30 har) jämte byggnader, råvaror m. m. skulle kunna ge upphov till ett värde i alternativ användning av storleksordningen 3—10 milj. kr. »Per år räknat skulle detta innebära ett alternativvärde av t. ex. 5 % på nämnda belopp, dvs. 150 000—500 000 kr.» Utredningsmannen anför därefter följande:

De av handlingsalternativet »bibehållen drift» utestängda handlingsalternativen för tomtmark, råvaror m. m. synes emellertid ej möjliga att utnyttja för bruket eller banken utan reduktion, förflyttning eller nedläggning av driften och därmed uppkommande oppoffringar. De senare (t. ex. pensioner) skulle troligen eliminera eller kraftigt reducera berörda alternativvärden.

En justering av betalningskalkylen för »bibehållen drift» med en bedömning med hänsyn till bästa aktuella handlingsalternativ synes sålunda fortfarande leda till ett underskott på kort sikt till minst ett par hundra tusen kr. En alternativkalkyl synes ej heller inverka på det långsiktiga underskottet på bortemot eller omkring 1 milj. kr. per år.

Resultatet av hela professor Paulsson Frenckners utredning sammanfattas sedan på följande sätt:

Bibehållen drift för Tumba bruk kan vid ett beräknat sedelpapperspris av 15 kr.

väntas leda till ett årligt betalningsunderskott redan för de allra närmaste åren på ungefär 200 000 kr. som sedan sannolikt stiger. Om bruket under en sådan nedslitningsperiod får avsättningssvårigheter och därigenom lägre intäkter, kan underskottet stiga mycket starkt. Om driften skall bibehållas på så lång sikt, att åtminstone flertalet av brukets anläggningar skulle successivt förnyas, kan ett underskott på i genomsnitt bortemot eller omkring 1 milj. kr. per år beräknas, om en räntekostnad på 5 % skall krävas för det kapital som satsas i bruket. Både det kortsiktiga och det långsiktiga underskottet ökar givetvis med stigande löneniva. Enligt det givna uppdraget har beräkningarna begränsats till antagandet att nuvarande rörelse på kortare eller längre sikt bibehålles till omfattning, inriktning och verksamhets sätt.

Ingenjörbyrå Jakko Pöyry & Co utgår i sitt utlåtande över möjligheterna till ytterligare rationalisering av driften vid Tumba från en utförlig, av byrån upprättad redovisning av nuvarande driftsbetingelser och -data, drifttid, produktion och personalförhållanden samt från likaledes av byrån upprättade egna driftskalkyler. Brukets nuvarande organisation och personalens fördelning på olika funktioner redovisas och bedömes. Fullmäktige får i dessa delar hänvisa till det in extenso till Bankoutskottet överlämnade utlåtandet. Fullmäktige begränsar sig här till en redovisning av utlåtandets konklusioner.

Byrån har på grundval av framdragna data sökt bedöma dels möjligheterna till rationalisering av driften med bibehållen produktionsvolym och kvalitetsinriktning, dels möjligheterna att förbättra det ekonomiska resultatet genom en ökning av produktionen såväl vid bibehållen intermitterent drift som vid övergång till kontinuerlig drift. Vad gäller den först angivna frågeställningen, anför byrån:

Vid bedömandet av möjligheterna till rationalisering av fabriksdriften kan följande konstateranden göras.

1. Fabriken organisationsschema och arbetsfördelningsplan synes vara ändamålsenliga med klart definierade arbetsuppgifter och ansvarsområden. Inköpsverksamheten synes dock vara splittrad på många olika avdelningar, men inverkar knappast inom denna specifika art av drift på resultatet.

2. Vad fabriksanläggningarna beträffar kan man konstatera att den tillbudsstående maskinparken tekniskt sett synes vara ändamålsenlig och i gott skick, en indikation på att underhållet av maskinparken är väl skött. Såväl lumpberedningens, holländeriets, pappersmaskinsalens och efterbehandlingen maskinpark är till stor del ny eller moderniserad under de senaste åren. Processystemen är enkla, vilket säkerligen bör möjliggöra snabba kvalitetsbyten utan nämnvärda fiberförluster vid tömning av kar etc.

3. Beträffande fiberförlusterna kan dock konstateras att de äro överraskande höga. För en bruttoproduktion av 1 002 ton papper har man använt 1 252 ton fiberråvara vilket utgör 250 ton/år i fiberförluster.

Om man beräknar 30 % fiberförluster för lumpfiberråvaran, vilket totalt är 477 ton, erhålles en total lumpfiberförlust på 143 ton. Differensen i fiberförluster är sålunda 107 ton och bör kunna tillskrivas cellulosafractionen. Förlusten av cellulosa fiber är därigenom 13,7 %.

4. Beträffande lönekostnadernas andel av totala produktionskostnaderna synes de vara synnerligen höga, eller närmare 45 %. Enligt vår uppfattning är dock vakansförteckningen i sin nuvarande form helt berättigad. En rationalisering eller mekanisering av arbetsförloppen kan icke i högre grad verkställas vare sig i

lumphuset eller i massaberedningen. Detta på grund av att produktionen dels är så liten och dels på grund av de tillverkade kvalitaternas mångfald.

Vad beträffar en eventuell rationalisering i pappersalen kan man konstatera att man säkerligen icke kan komma ifrån de hantverksmässiga arbetsfaserna med nuvarande kvalitetsregister samt högt ställda krav på kvalitet och kontroll.

5. Pappersmaskinens driftsverkningsgrad är 90,3 % och kan knappast höjas.

En ökning av produktionen vid bibehållen intermittert drift upp till 1 000 ton civilpapper vid en samtidig produktion av 75 ton sedelpapper antages vid existerande maskinkapacitet teoretiskt vara möjlig, och den anges i byråns utlåtande ge en viss förbättring av driftsresultatet men icke en tillräcklig sådan för att täcka erforderliga avskrivningar och räntor.

En motsvarande ökning av produktionen, åvägabragt genom övergång till kontinuerlig drift, visas främst genom lönekostnadspostens ökning, ge ett sämre resultat, t.o.m. ett sämre resultat än nuvarande med mindre produktion.

Byrån sammanfattar sin bedömning på följande sätt:

Inom ramen för detta uppdrag har man strävat till att belysa några av de kostnadsfaktorer, som inverkar på produktionskostnaderna i Tumba för att därigenom erhålla en klarare uppfattning av kostnadssammansättningen och möjligheterna att genom rationalisering eller produktionsökning förbättra det ekonomiska resultatet. Enligt vårt förmenande förefinnes icke möjligheter att med bibehållet kvalitetsregister rationalisera driften i Tumba, så att intäkterna skulle ge täckning över för räntor och avskrivningar till deras fulla belopp om man beaktar ett medelpris för sedelpapperet på 15 000 kr./ton och 4 200 kr./ton för civilpapperet.

Dels kan man icke tänka sig en utvecklad mekanisering eller rationalisering av driften på grund av att den icke kan ställa sig ekonomiskt bärande för denna fabriksenhet med så liten och mångskiftande produktion. Dels kan man icke tänka sig en rationalisering i högre grad av en drift, som huvudsakligen baserar sig på personligt tekniskt kunnande och yrkestraditioner.

Någon ekonomisk fördel står ej att finna i en övergång till 21 skiftesvecka eller kontinuerlig drift. Orsaken härtill står närmast att finna i lönekostnadernas höga andel av de totala produktionskostnaderna. Underskottet är vid intermittert drift 85 095 kr./år och vid kontinuerlig drift 100 000 kr./år före avdrag av räntor, amorteringar, investerings- samt större reparationskostnader.

Det bör anmärkas att ovan angivna tal för det beräknade underskottet skiljer sig såväl från bokslutssiffror som från t. ex. professor Paulsson Frenckners kalkyler, eftersom de utförts oberoende av dessa och utgått från andra metoder och delvis andra antagna utgångsdata.

Fullmäktige anser sig för egen del i detta sammanhang icke ha någon anledning att närmare kommentera vare sig professor Paulsson Frenckners eller ingenjörbyrån Pöyrys utredningar. Fullmäktige kan inskränka sig till att konstatera, att båda pekar i samma riktning som fullmäktiges egen tidigare bedömning av det ekonomiska läget och räntabilitets- och rationaliseringsmöjligheterna för det nuvarande pappersbruket. Även om det är riktigt och bör anmälas i detta sammanhang, att driftsutfallet för innevarande år tack vare vissa verkningsfullt genomförda åtgärder synes komma att ge en förbättring jämfört med tidigare, är det fullmäktiges allmänna bedömning, att de konklusioner vartill de båda anförda utredningarna kommit, icke överbetonat de ekonomiska vanskligheter, som Tumba bruk i nuvarande form och storlek har att räkna med.

När fullmäktige i det nya läge, som avtalsförhandlingarnas utgång skapat, gar att pröva den återigen öppna frågan om Tumbas framtid, står det lika klart som tidigare, att fullmäktige för sin del *icke kan tillstyrka ett långsiktigt fortsättande av brukets drift i nuvarande form och under nuvarande förutsättningar i övrigt*. En långsiktig förlust på driften av storleksordningen en miljon kr. om året måste, även om den egna sedelpapperstillverkningen medför obestridliga och, som nedan skall visas, i synnerhet för de närmaste åren mycket beaktansvärda fördelar för riksbanken, betraktas som orimlig och oacceptabel. En sådan förlust skulle, utslagen på det lilla antalet anställda vid bruket, motsvara ett årligt »tillskott» per anställd av storleksordningen 8 000 kr. per år, och sysselsättningsläget nu och säkerligen även för framtiden i Stockholms-regionen kan näppeligen motivera någon sådan kostnad. Att förvänta att utvecklingen av sig själv i framtiden skall medföra några i positiv riktning ändrade förutsättningar för driften, som kan göra dagens bild av läget ljusare, vore säkerligen också alltför djärvt. Allt — teknisk utveckling, löneutveckling, integrationssträvanden och koncentrationstendenser inom övrig pappersindustri av betydelse för den framtida konkurrensen i branschen — talar snarare för en motsatt utveckling.

Samtidigt som man kan konstatera, att den sannolika förlusten på ett *långsiktigt* fortsättande av nuvarande verksamhet vid Tumba måste antagas bli av en sådan storleksordning, att den synes utesluta varje beslut om i vart fall en oförändrad dylik fortsatt drift, torde det i och för sig vara riktigt, att på kort sikt och vid en för kortsiktsperspektivet adekvat politik i fråga om nyinvesteringar m. m. ett fortsättande av den nuvarande driften under en avvecklingsperiod för bruket kan genomföras utan större direkta merutgifter härför än som kan försvaras mot bakgrunden av de fördelar av annat slag, som därmed står att vinna. Dessa fördelar består, som redan antytts, förutom i ökade möjligheter att tillgodose personalens legitima intressen i sammanhanget, däri att det framför allt för en period, som kan sägas avse i vart fall de allra närmaste åren, skulle mer än eljest vara olägligt och icke riskfritt för riksbanken att lägga om sin sedelpappersförsörjning och utsätta sig för möjligheten av störningar i denna. Fullmäktige vill först utveckla sina synpunkter på läget i detta avseende.

Riksbanken förbereder f. n. en övergång till nya sedeltyper, som innebär att inom de närmaste åren samtliga nuvarande sedeltyper utom de kvantitativt betydelselösa 1 000- och 10 000-kronorsvalörerna skall ersättas med nya sedlar av modernare format och nytt typografiskt utförande, det senare liksom anspråken på den s. k. vattenmärkningen av papperet delvis bl. a. anpassade till det nya rotationstryckförfarande, som riksbankens sedeltryckeri nyligen infört. Det har ofta betonats av de härför ansvariga inom riksbanken och torde vara obestridligt, att det varit av stort värde för banken — som jämte en enda centralbank till i världen är ensam om att tillämpa rotationstryckförfarandet för sin sedelframställning — att den själv förfogat över en egen papperstillverkning, som möjliggjort ett nära, smidigt och helt hinderfritt samarbete mellan de för sedeltrycket respektive papperstillverkningen ansvariga personerna. Övergången till den nya tryckmetoden i tryckeriet och till de häremot svarande rullpappersleveranserna i pappersbruket har icke desto mindre mött problem. »Inkörningstiden» har icke varit alldeles kort, ej heller kan den ännu betraktas som helt avslutad. Det kan på goda grunder befaras, att ett byte av pappersleverantör nu eller inom kort skulle innebära, att åtskilligt av detta inkörnings- och inslipningsarbete finge göras om på nytt med trassel och förseningar som sannolik följd, vilket

nu skulle vara särskilt olägligt med tanke på det nya sedelprogrammet. Riksbanken kan icke gärna acceptera nya förseningar i detta program, eftersom förrådet av sedlar av de gamla typerna av ekonomiseringssskäl — och för att undvika en alltför långt utdragen period, under vilken sedlar av både de gamla och de nya typerna parallellt är i omlopp — naturligen tagits ned för att vara i görligaste mån slutförbrukat vid den tidpunkt, då tillräckliga förråd av de nya sedeltyperna beräknats vara tillverkade för att möjliggöra dessas introduktion. Då därtill tidsprogrammet för de nya sedlarna redan är ansträngt, bl. a. på grund av kapacitetsbrist i gravyrstadiet i förberedelserna, understrykes angelägenheten av att nya störningar så vitt möjligt undvikas. En ny pappersleverantör kunde sökas antingen inom landet eller i utlandet. Av inhemska kvalitetspapperstillverkare, som kunde komma i fråga, torde ingen ha erfarenhet av sedelpapperstillverkning, knappast någon heller ha erforderlig specialutrustning härför, varför en rätt lång förberedelsetid sannolikt bleve ofrånkomlig. Av utländska etablerade sedelpapperstillverkare torde bara en enda förut ha erfarenhet av rullpappersproduktion för rotationstryck. Vare sig denna tillverkares rullpapper skulle vara bättre eller sämre än den redan fastställda och *införda* papperstyp, riksbankens sedeltryckeri utnyttjar och ej gärna utan vidare kan ändra, kan det fastslås, att det icke är identiskt med det svenska, varmed följer tillverkningsproblem, som icke kan avklaras utan tidsutdräkt. Att vara beroende av en enda möjlig utländsk papperstillverkare skulle vidare icke vara tilltalande — att undgå ett sådant beroende återigen skulle troligen åsamka riksbanken ansträngningar för att förmå andra tillverkare att nyupptaga och »lära sig» en sådan tillverkning med åtföljande ännu större tidsförluster, inkörningsproblem och sannolikt extra kostnader. Det direkta och oundgängligen erforderliga fortlöpande samarbetet mellan sedeltryckeriet och den nye papperstillverkaren skulle vara i jämförelse med nu avsevärt försvårat redan om denne vore svensk men som sannolikt lokaliserad till annan ort än Stockholm. Vore den nye pappersleverantören utländsk, skulle svårigheterna med detta samarbete bli ännu mera påtagliga. Reklamationer och returser, som åtminstone i ett inledningsskede skulle vara ofrånkomliga, bleve besvärligare att reglera etc.

Om kostnaden för riksbanken för att *under den speciella period som nu avses* behålla sedelpapperstillverkningen i egen hand och undgå de risker, som ovan berörts, kan begränsas till ett par hundra tusen kronor per år, kan det enligt fullmäktiges mening icke gärna bli tal om att något annat beslut kan fattas. Fullmäktige tror för sin del också, att för denna period och under förutsättningar i övrigt, som förut antytts, det direkta löpande underskottet, betalningsunderskottet, kan begränsas till denna storleksordning. Det innebär ett slags nedslitningsutnyttjande av brukets nuvarande anläggningar, och det innebär även att brukets kapitalutrustning utom sådana tillgångar, som har permanent värde, t. ex. tomtmarken, betraktas som redan värdemässigt förlorade, varför förräntningsanspråk av den anledningen blir inaktuella. Även om fullmäktige menat, och fortfarande menar, att en adekvat utbyggnad av bruket bort kunna rädda dessa värden, är det angivna betraktelsesättet i dag, med utbyggnaden omintetgjord, enligt fullmäktiges mening realistiskt.

Svårigheten med ett endast kortsiktigt bibehållande av pappersbrukets drift ligger självfallet däri att ett företag, som av anställda och kunder väntas komma att nedläggas, kan få problem med att för den tid som är i fråga få behålla sin personal och sina tidigare avnämare. Vad särskilt gäller frå-

gan om personalen kan under fullsysselsättningsförhållanden och på en ort med Stockholms-regionens rika sysselsättningsmöjligheter dessa svårigheter eventuellt bli accentuerade. En arbetsgivare i riksbankens position står här i ett särskilt dilemma: samtidigt som den allmänt kan vänta krav på sig att bereda personalen en lång och välvarslad avvecklingstid och en sådan i hög grad kan motsvara vissa anställdas intresse, kan riksbanken lika litet som någon annan arbetsgivare skydda sig mot att andra anställda försvinner i förväg. De problem, som det här är fråga om, stod redan för ögonen, när fullmäktige tidigare tog ställning till förslaget om en utbyggnad av pappersbruket, och var en av de omständigheter som i någon mån påverkade ställningstagandet, eftersom även i det läget riksbanken inte gärna som något praktiskt alternativ kunde tänka sig att genomföra en alltför brysk och snabb avveckling av bruket. När frågan om Tumbas framtid nu genom inträffade omständigheter på nytt påkallar ett ställningstagande, framstår det alltjämt som ett intresse, att någon form av kontinuitet i verksamheten där kunde tänkas och att några sysselsättningsmöjligheter på platsen kunde ställas i utsikt för personal, som eljest alltför starkt kunde frestas att förtidsavveckla sig själv. Detta intresse kan ses i samband med — även om det icke kan vara och icke för fullmäktige är något ensamt avgörande motiv för — aktualiserandet av den fråga, som fullmäktige nu vill upptaga, nämligen frågan om en eventuell förflyttning av riksbankens sedeltryckeri till Tumba.

Frågan om en förflyttning av riksbankens sedeltryckeri från dess nuvarande lokaler på Norr Mälarstrand i Stockholm har flera gånger tidigare varit föremål för överväganden och diskussion, bl. a. efter uttalanden från riksdagen. De f. n. för tryckeriet disponibla lokalerna liksom det för nuvarande transportbehov och -teknik erforderliga tomtutrymmet kring dessa framstod redan för flera år sedan som otillräckliga, och särskilda åtgärder måste då vidtagas för att möjliggöra tryckeriets fortsatta drift där. Sedeltryckeriet disponerar tillsammans med myntverket kvarteret Kungl. Myntet vid Norr Mälarstrand, som genom en stadsplaneförändring kommer att bli föremål för ett visst intrång, som både minskar kvarterets areal och försämrar infartsmöjligheterna till tomten. Frågan om myntverkets framtida lokalisering är f. n. föremål för en utredning. Tidigare sonderingar från riksbankens sida om möjligheterna att få disponera en större del av kvarterets tomtareal för en tillbyggnad till sedeltryckeriets nuvarande byggnad har mött motstånd, eftersom det ansetts tveksamt om en så centralt belägen och värdefull tomtmark för framtiden borde disponeras för nuvarande ändamål. Skulle pågående utredning leda till myntverkets förflyttning, vilket förefaller sannolikt, aktualiseras förmodligen ånyo frågan om hela kvarterets framtida utnyttjande, eftersom sedeltryckeriets byggnad, som bara disponerar ett hörn av kvarteret, kan förväntas ligga i vägen för en rationell ny disposition av kvartersmarken. Oavsett vartill sådana överväganden kan leda, kan det konstateras, att inom icke alltför lång tid sedeltryckeriets egna utrymmesbehov, såväl inom- som utomhus, måste komma att på nytt resa frågan, om tryckeriet kan ligga kvar på nuvarande plats. Kvarstår tidigare betänksamhet mot att avdela mera mark för tryckeriets behov på nuvarande tomt, en betänksamhet som fullmäktige i och för sig kan förstå, måste tryckeriet förflyttas. Genom att för några år sedan vissa i tryckeribyggnaden då ännu befintliga bostadsutrymmen utrymdes och iordningställdes för tryckeriets behov, vanns en viss tidsfrist för ytterligare åtgärder men så vitt nu kan bedömas endast en begränsad tidsfrist. Med nuvarande utveckling kan det

bedömas, att tryckeriet senast i början av 70-talet måste ha beretts ytterligare ökade lokalutrymmen.

Redan tidigare har inom riksbanken och dess industristyrelse tanken på en förflyttning av sedeltryckeriet till Tumba tagits upp till övervägande. Trots att tanken ur flera synpunkter varit lockande, främst ur synpunkten av närmare anknytning till pappersbruket, minskade transporter etc., är det naturligt, att den fått falla, så länge nuvarande tryckerilokaler fått disponeras och varit eller kunnat göras åtminstone någorlunda tillräckliga för sitt ändamål. Därtill har tryckeriets kvarliggande i Stockholm ur säkerhets- och bevakningssynpunkter bedömts innebära en fördel.

I och med att myntverkets förflyttning synes vara på väg att bli en sannolik möjlighet, kan som nämnts frågan komma i ett annat läge. På samma sätt kan det nya läge, vari frågan om Tumba pappersbruks framtid kommit, enligt fullmäktiges mening, förtjäna att tagas med i övervägandena rörande sedeltryckeriets framtida placering.

Skälen för att nu överväga en placering av sedeltryckeriet i Tumba kan kort sammanfattas på följande sätt. Riksbanken förfogar i Tumba över mark för ändamålet, en mark som så snart sedeltryckeriets förflyttning ut ur den centrala stenstaden överväges måste betraktas som en lämpligt belägen sådan. Vid en nedläggning av pappersbruket skulle sedeltryckeriets placering till Tumba ge orten och kommunen en ersättning för den nuvarande industriella, lokalt sysselsättningsskapande verksamhet, som därmed förlorades. Det stora och åtminstone delvis goda bostadsbestånd, som pappersbruket nu förfogar över och som vid en avveckling av detta kan befaras åsamka riksbanken samma värdeförluster som övriga anläggningar eller avsevärda fastighetsförvaltningsbekymmer för att undgå dem, skulle kunna fortsatt utnyttjas och rent av erbjuda ett stöd för möjligheterna att genomföra en omlokalisering av sedeltryckeriet utan besvärande personalförluster för detta. Åtminstone vissa av pappersbrukets befintliga anläggningar i övrigt skulle kunna direkt utnyttjas för sedeltryckeriets behov. Vissa möjligheter till att övertaga och sysselsätta från pappersbruket avvecklad personal borde kunna uppkomma — både beträffande sådana kategorier av personal, som vid en avveckling av pappersbruksdriften bleve svårplacerad på andra håll och därför finge befaras åsamka riksbanken extrakostnader för förtidspensioner etc., och sådana som det vore särskilt angeläget att kvarhålla och besvärande att mista i pappersbruksdriften, så länge denna bedrevs. Sist men inte minst, en placering av sedeltryckeriet i Tumba kunde påverka själva förutsättningarna för att förbättra och öka i vart fall slututnyttjandet av de till pappersbruket hörande anläggningarna, vilka alltså är i gott skick och har en god återstående teknisk livslängd, men som ändå i samma ögonblick som driften upphör praktiskt taget kommer att sakna värde. Fullmäktige vill först diskutera denna fråga.

Om sedeltryckeri och pappersbruk vore förlagda till samma plats och driften vid båda i största möjliga grad samordnades, borde vissa och icke helt obetydliga kostnadsbesparingar kunna uppnås. Kontorsadministrationen och i viss mån även den tekniska ledningen borde kunna göras gemensam, bevaknings- och kontrollapparaten likaså. Verkstads- och service-organ och personal borde i viss utsträckning kunna utnyttjas av båda verksamheterna och totalt draga mindre kostnader än förut. En gemensam värmecentral borde vara möjlig. Fastighetsunderhåll och en del lagerhållning även av driftsförnödenheter borde kunna förbilligas osv. — Bestämda uttalanden om storleken av de besparingar, som kunde uppnås, kan inte göras utan

konkretare utredningar, och fullmäktige är angelägna att betona, att de med sin allmänna, förut redovisade bedömning av de ekonomiska framtidsutsikterna för pappersbruksdriften knappast ser möjligheter att enbart genom sådana besparingar permanent kunna rädda denna, fortfarande under förutsättning att den skulle bedrivas i nuvarande skala. Fullmäktige ser fastmera fördelarna med den tänkta kombinationen ligga däri att den skulle ge ökad tid och ökade ekonomiska möjligheter att slututnyttja de produktionsresurser, som bruket ändock representerar, och över huvud taget hålla möjligheterna öppna för andra utvägar, som måhända allttjämt kan yppa sig. — Bruket har under det senaste året under den nya ledningen uppnått förbättringar av det ekonomiska utfallet av rörelsen, som fullmäktige visserligen måste betona icke får tagas till intäkt för nya falska förhoppningar, men som heller icke skall nedvärderas. Dessa förbättringar har uppnåtts genom delvis drastiska ingrepp i produktionsprogrammet men kanske framför allt genom framgångsrika åtgärder på försäljningssidan. Det är angeläget, att dessa ansträngningar får vidareföras och att man får tillfälle att kontrollera, vilka varaktiga resultat som här står att vinna. Också i detta avseende kunde en närmare samordning mellan sedeltryckeriet och pappersbruket resultera i nya möjligheter, t. ex. i nya gemensamma produkter.

En förflyttning av sedeltryckeriet till pappersbrukets område kan ske utan störningar för pappersbrukets drift och utan att den behöver föregripa beslut rörande dennas framtida öde. Även vid ett föregående beslut om en total nedläggning av pappersbruksdriften skulle i varje fall huvudlokalerna för tryckeriet icke kunna inrymmas i några av pappersbrukets nuvarande lokaler, utan att dessa behövde undergå ombyggnads- och upprustningsarbeten, som enligt experter icke skulle ställa sig billigare än nya byggnader för tryckeriet. Nya tryckeribygnader förlagda till Tumba skulle emellertid i så måtto bli ekonomiskt förmånligare än vid annan förläggning, eftersom riksbanken redan förfogar över tomtmarken och åtminstone i viss utsträckning har ledningar och servicesystem framdragna och färdiga etc. — Fördelarna med att Tumbas bostadsbestånd står till förfogande har redan påpekats. Vid behov skulle även tomtmark för ny egnahemsbebyggelse kunna erbjudas.

Som bekant har frågan om sedeltryckeriets lokalisering varit föremål för behandling och förslag inom lokaliseringsutredningen (SOU 1963: 69 och 70). Lokaliseringsutredningens förslag går ut på att sedeltryckeriet förflyttas till landsorten, närmast till Sala (alternativt till någon av städerna Nyköping, Gävle eller Norrköping). Fullmäktige har redan under utredningens arbete med frågan haft tillfälle att ge till känna sina invändningar mot tanken på denna förflyttning, och fullmäktige måste fortsätta att bestämt motsätta sig den. Fullmäktiges ståndpunkt förestavas icke av ovilja mot att förlägga verksamhet till landsorten och icke heller av vad som skulle kunna kallas bekvämlighetsskäl. Den är fullmäktiges ofrånkomliga mening helt enkelt därför att alla förutsättningar saknas för att kunna förmå den speciella, yrkeskunniga personalen att medfölja vid förflyttningen och därför att sedeltryckeriet är helt beroende av att kunna tillgodogöra sig denna personals tjänster. Riksbankens sedeltryckeri är landets enda koppartryckeri, den enda arbetsplats i landet, som är beroende av utbildade specialister på detta tryckeriförfarande. Men sedeltryckeriet är dessvärre icke den enda arbetsplats, där dessa yrkesspecialister kan finna sysselsättning, även för dem själva god och tillfredsställande sådan. Samtliga skulle lätt kunna absorberas av övrig grafisk industri i Stockholm. Situationen är kort den, att

tryckeriets ledning kunnat icke förmoda utan fastställa, att praktiskt taget ingen av de oundgängliga anställda skulle medfölja vid en förflyttning till någon plats utanför Stockholms-regionen. En sådan förflyttning är därför omöjlig att genomföra, framför allt om någon hänsyn skall tagas till de produktionsbehov, som sedeltryckeriet enligt vad fullmäktige ovan utvecklat står inför de närmaste åren.

Fullmäktige skall icke dölja, att även en så till rummet begränsad förflyttning av tryckeriet som till Tumba kan väntas komma att i enskilda fall medföra problem av det slag som nyss berörts. Närheten till Stockholm, möjligheten att erbjuda bostäder och fördelen av fortsatt yrkesverksamhet i arbete, som den speciella utbildningen kvalificerat för, kan dock som gjorda sonderingar givit vid handen i varje fall i tillräcklig grad förväntas fälla utslaget så, att fullmäktige vågar känna sig förvissade om att denna förflyttning skulle vara genomförbar utan allvarigare störningar för driften vid tryckeriet.

Utän ett föregående ställningstagande från riksdagens sida, angeläget bl. a. med hänsyn till nyssberörda fråga, har fullmäktige icke velat lägga ned större arbete och kostnader på mer ingående utredningar av frågan om en förflyttning till Tumba av sedeltryckeriet. Fullmäktige anser sig emellertid ha prövat den tillräckligt för att kunna fastställa, att en förflyttning är ekonomiskt och i andra avseenden genomförbar och fördelaktig. Till samma ståndpunkt har jämväl riksbankens industristyrelse kommit. En förflyttning från nuvarande läge förefaller under alla förhållanden snart komma att bli nödvändig. Även om den icke under de närmaste åren skulle komma att direkt framtvängas, genom att andra anspråk på den nuvarande tomten framställs, kommer den alltid att vara försvarlig och för markägaren staten troligen ekonomiskt fördelaktig, genom att tomtmarken i fråga frigöres för värdefullare behov. Det finns ingen anledning att antaga, att kostnaden i samband med förflyttningen, även bortsett från fördelen av den redan disponerade tomtmarken i Tumba, blir högre vid en förläggning till Tumba än för någon annan möjlig förläggningsort. I det samband med Tumba pappersbruks fortsatta öde, i vilket frågan slutligen får ses, skulle enligt fullmäktiges mening förflyttningen dit av sedeltryckeriet innebära fördelar för riksbanken, för kommunen och för såväl pappersbrukets som sedeltryckeriets personal. Fullmäktige får sålunda förorda, att förflyttningen beslutas och att fullmäktige får riksdagens bemyndigande att utarbeta slutliga byggnadsförslag m. m. att senare underställas riksdagen.

Därest riksdagen godkänner fullmäktiges förslag i denna punkt, avser fullmäktige att omedelbart påbörja projekteringsarbetet för det nya sedeltryckeriet. Intill dess att riksdagen fattat sluttigt beslut med anledning av därvid uppgjorda förslag och därefter erforderliga byggnader hunnit uppföras, bör sedeltryckeriets drift fortgå i nuvarande lokaler.

Fullmäktige förordar tillika, att riksdagen godkänner det beslut som fullmäktige för sin del fattat att icke fullfölja den 1963 beslutade utbyggnaden av Tumba pappersbruk men att fullmäktige bemyndigas att tills vidare med sikte närmast på ett slututnyttjande av anläggningarna bibehålla den drift vid pappersbruket, som fullmäktige finner med hänsyn till riksbankens sedelpappersförsörjning erforderlig och ekonomiskt försvarlig. Fullmäktige förutsätter, att ett sådant bemyndigande skall innefatta rätt att söka och pröva de nya möjligheter som kan yppa sig att bl. a. genom det produktionsinriktningen och försäljningen berörande arbete som nu utföres av bruksledningen och genom de kombinationsmöjligheter med sedeltryckeriet

som dettas förläggning till Tumba kan medföra — förbättra förutsättningarna för brukets fortsatta drift. Fullmäktige avser icke att utan riksdagens hörande utnyttja ett dylikt bemyndigande till sådana långsiktigare och för framtiden bindande dispositioner, som föregriper möjligheten av beslut om brukets nedläggning. Liksom tidigare menar fullmäktige, att en sådan är ofrånkomlig, om vägar till en långsiktigt lönsam drift icke kan anvisas.

Fullmäktige föreslår vidare, att den nu etablerade organisatoriska ordningen vid bruket tills vidare bibehålles. Eftersom brukets tjänstemän och arbetsledare f. n. är anställda av och ha avtal med det enligt 1963 års riksdagsbeslut bildade aktiebolaget, och eftersom ett återförande av anställningsformen till den tidigare ordningen ej blott i avvaktan på den fortsatta utvecklingen av brukets framtid saknar mening utan även skulle medföra vissa problem och eljest icke ur någon synpunkt är önskvärd, bör aktiebolaget redan av dessa skäl tills vidare bibehållas. Enligt vad bruksledningen omvittnat, har den etablerade ordningen inneburit definitiva fördelar för driften, som icke i onödan bör tillspilloivas. Riksbanken bör vidare framtiden ha fria händer att överväga den organisatoriska formen för driften av de till Tumba lokaliserade anläggningar, varom här varit fråga. Eftersom det nuvarande aktiekapitalet, 25 milj. kr., torde få betecknas som onödigt stort även för det fall, att sist antydda möjligheter aktualiseras, avser fullmäktige, sedan riksdagen i övrigt tagit ställning till här framlagda förslag återkomma till riksdagen med förslag om lämplig reduktion av aktiekapitalet.

Med hänvisning till det anförda får fullmäktige hemställa, att bankoutskottet måtte föreslå riksdagen att

- 1) godkänna fullmäktiges beslut att icke fullfölja den av 1963 års riksdag beslutade utbyggnaden av Tumba pappersbruk;
- 2) godkänna att driften vid pappersbruket tills vidare fortsätter enligt i det föregående angivna riktlinjer; samt
- 3) besluta att riksbankens sedeltryckeri skall förläggas till Tumba samt bemyndiga fullmäktige att utarbeta erforderliga förslag härför.

Utdrag av fullmäktiges protokoll i ärendet bifogas.
Stockholm den 5 november 1964.

Å fullmäktiges vägnar:

Krister Wickman

/L. Nyström

SVERIGES RIKSBANK

Utdrag av protokoll hos fullmäktige i riksbanken den 5 november 1964.

Närvarande:

Ordföranden herr WICKMAN,
vice » » PERSSON,
» ÅSBRINK,
» KOLLBERG,
» AHLKVIST,
» SVÄRD,
» TORSTEN BENGTSON.

§ 1.

Herr Åsbrink erinrade om det läge som uppstått i frågan om Tumba bruks framtid, sedan avtalsförhandlingarna med arbetarparten strandat (se fullm. särsk. prot. d. 23.1.1964), och om vissa ytterligare utredningar rörande brukets ekonomiska situation och framtidsutsikter som därefter företagits. I samband därmed erinrade föredraganden vidare om att lokaliseringsutredningen i sitt betänkande den 23 oktober 1963 (SOU 1963: 69) framlagt förslag om förflyttning av sedeltryckeriet från dess nuvarande lokaler till ort utom Stockholm.

De förslag, berörande såväl frågan om brukets framtid som frågan om sedeltryckeriets lokalisering, som herr Åsbrink i samråd med bruksledningen och övriga av ärendet berörda instanser utarbetat, hade sammanfattats i ett förslag till skrivelse i dessa frågor till bankoutskottet, som före dagens sammanträde tillställts fullmäktiges ledamöter.

Föredraganden meddelade, att riksbankens industristyrelse (jfr. prot. d. 13.10.1964, § 3) behandlat frågan om förflyttning av sedeltryckeriet och därvid förordat förflyttning till Tumba.

Efter diskussion beslöto fullmäktige avlåta skrivelse till bankoutskottet i enlighet med nämnda förslag med viss formell ändring. Skrivelsens lydelse framgår av registraturet.

Herr Kollberg, som anslöt sig till fullmäktiges hemställan under punkterna 1) och 3) i den godkända skrivelsen lät till protokollet anteckna, att han hyste en annan och mera optimistisk bedömning än fullmäktiges majoritet beträffande pappersbrukets framtid och att han på grund härav ej kunde dela vissa av majoritetens uttalanden beträffande önskvärdheten att i en framtid nedlägga bruket. Herr Kollberg anhöll om anstånd till den 9 innevarande månad kl. 10.00 med att avgiva fullständigt yttrande.

Fullmäktige biföllo herr Kollbergs anhållan om anstånd.

Fullmäktiges beslut i ärendet förklarades omedelbart justerat.

I sitt vid anståndstidens slut avlämnade särskilda yttrande anförde herr Kollberg följande:

Under erinran att jag redan i min reservation till fullmäktiges beslut den 14 februari 1963 rörande framställning om utbyggnad av Tumba pappersbruk motsatte mig sådan utbyggnad, vill jag uttala min tillfredsställelse över att fullmäktige numera uppgivit denna tanke och i stället framlagt förslag att förflytta sedeltryckeriet till Tumba i och för möjliggörande av en samordning av driften av tryckeriet och pappersbruket. Detta är enligt min mening ett synnerligen välbetänt och realistiskt förslag. En sådan samordning skulle innebära en kostnadsbesparande koncentration av riksbankens industriella verksamhet och den skulle uppenbarligen medföra påtagliga möjligheter till rationalisering och förbilligande av sedelframställningen i dess helhet.

Däremot kan jag icke finna annat än att majoriteten, även utifrån sina egna premisser, dragit felaktiga slutsatser i fråga om den framtida driften av pappersbruket.

Jag nödgas därvid först erinra om den reella innebörden i fullmäktiges framställning år 1963 om en utbyggnad av pappersbruket. Den ifrågasatta utbyggnaden innebar icke någon effektivitetsförbättring i fråga om den sedelpapperstillverkning, som redan bedrevs vid bruket, utan en omfattande utvidgning av verksamheten till att omfatta en ny produktionsgren, för vilken skulle erfordras ytterligare en pappersmaskin med utrustning och byggnader till en kostnad av cirka 50 miljoner kronor. Syftet var att den nya produktionen skulle ge ett bredare ekonomiskt underlag för bruket i dess helhet.

Det är visserligen sant, att den tillämnade nya verksamheten skulle i administrativt avseende kunna innebära vissa men dock mycket begränsade fördelar för den redan etablerade fabrikationen, men detta utgjorde en sekundär fördel jämfört med den vinst som påräknades från den nya produktionen.

I jämförelse härmed ter sig det nu framlagda förslaget om samordning av papperstillverkningen och sedeltryckeriet såsom en naturlig rationaliseringsåtgärd, vilken är ägnad att direkt nedbringa kostnaderna såväl för pappersframställningen som för sedeltryckningen. Riksdagens revisorer har också tidigare pekat på betydelsen av ett intimare samarbete mellan Riksbankens båda industrier. Enligt revisorernas uppfattning skulle fördelar stå att vinna om industrierna kunde i större utsträckning samordnas.

Det är svårt att inse hur fullmäktiges majoritet — vid bedömande av pappersbrukets framtid — kan anse den nu föreslagna samordningen som en mindre vinst ur kostnads- och effektivitetssynpunkt än den vinst som på motsvarande sätt skulle uppkomma genom upptagande av ny papperstillverkning vid sidan av den redan pågående.

De synpunkter, som i fullmäktiges skrivelse utvecklats till stöd för förslaget såvitt det avser nedläggande av pappersbruket efter det sedeltryckeriet etablerats i Tumba, förefaller mig svärförståeliga och motsägande.

De rationaliseringsvinster som följer av samordningen av de båda verksamhetsgrenarna kommer givetvis icke att slå igenom med full kraft annat än på relativt lång sikt. Efter nedläggandet av papperstillverkningen skulle såsom resultat av hela förfarandet kvarstå, att sedeltryckeriet flyttats från Stockholm till Tumba.

Jag tillåter mig att erinra om att jag redan vid frågans behandling under år 1963 uttryckte den uppfattningen, att bruket borde efter ytterligare rationalisering fortsätta sin verksamhet i dåvarande omfattning. Intet har förekommit som föranleder mig att ändra denna uppfattning. Tvärtom förhåller det sig så — som litet motvilligt omnämnes i skrivelsen — att driftutfallet vid bruket för innevarande år tack vare vissa verkningsfullt genomförda åtgärder synes komma att ge en förbättring jämfört med tidigare. För framtiden tillkommer att den föreslagna samordningen

av brukets verksamhet med sedeltillverkningen kommer att ge möjlighet till ytterligare besparingar. Något försök till bedömning av de vinster som står att erhålla genom denna samordning har icke gjorts av fullmäktige.

Fullmäktiges skrivelse upptager referat av två i ärendet avgivna sakkunnigutlåtanden rörande fortsatt drift av pappersbruket som sådant. I likhet med majoriteten anser jag mig icke ha någon anledning att närmare kommentera dessa utredningar, då ju ingendera av dem tager sikte på den situation som skulle föreligga efter en samordning av pappersbruket och sedeltryckeriet.

Det ligger ett betydande värde i att Riksbanken tillverkar sedelpapper i egen regi. Särskilt framstår detta såsom nödvändigt på grund av att ett nyinfört hög-rationaliserat tryckningsförfarande vid sedeltryckeriet fordrar ett alldeles speciellt sedelpapper, tillverkat i rullar i stället för som tidigare i plana ark. Det är först efter mycket lång tids experimenterande som det av Tumba bruk tillverkade rullpapperet har uppfyllt de fordringar som det nya tryckförfarandet ställer, och det bör bemärkas, att förutom Tumba lär det vara endast ett pappersbruk i England som tillverkar sedelpapper av detta slag.

Fullmäktiges majoritet har själv med hänvisning till vissa omständigheter sammanhängande med övergången till en ny sedeltyp förklarat sig anse det angeläget att Tumba pappersbruk icke nedlägges omedelbart. Ingenting talar för att man icke även i framtiden skall befinna sig i situationer då tillgången till ett eget pappersbruk för sedelpapperstillverkningen skall visa sig lika angelägen.

För att de avsedda rationaliseringsvinsterna skall kunna erhållas erfordras naturligtvis att de företagsledare och övrig personal som skall bära ansvaret för rationaliseringarnas planering och genomförande skall ha känslan att deras arbete fyller ett meningsfullt ändamål. Att bibringa dem en sådan känsla när man samtidigt uttalar att bruket ändå efter en övergångstid kan komma att avvecklas lär vara hart när omöjligt. Ett uttalande i sådan riktning motarbetar med andra ord det syfte som majoriteten anser sig kunna på kort sikt vinna genom samordningen av de båda tillverkningsgrenarna.

Slutligen kan jag icke underlåta att något anknyta till den omtanke om pappersbrukets anställda som i så hög grad trädde i förgrunden då fullmäktige för något mer än ett år sedan föreslog en utbyggnad av bruket. Fullmäktiges majoritet har nu i detta avseende uttalat att »vissa möjligheter (för sedeltryckeriet) till att övertaga och sysselsätta från pappersbruket avvecklad personal borde kunna uppkomma». Även i denna resignerade form kan uttalandet te sig ganska optimistiskt. Det är förvisso icke förvånande om ett principuttalande av innebörd att bruket kan komma att nedläggas kommer att väcka en berättigad oro bland de anställda.

Inget företag kan förutse sin framtid. Men jag förmenar att ingen anledning nu föreligger att ställa bruket på avveckling och att tvärtom alla skäl talar för ett fortsättande av driften vid bruket under fortgående rationalisering och med utnyttjande av de ytterligare rationaliseringsmöjligheter som samordningen av denna drift med sedeltryckeriets verksamhet erbjuder. Endast härigenom tryggas Riksbankens framtida försörjning med sedelpapper.

Ur protokollet:

L. Nyström

PM med överslagsberäkningar rörande möjliga investerings- och driftskostnadsbesparingar vid en förläggning av sedeltryckeriet till Tumba jämfört med annan möjlig förläggning till tomt utan samordningsmöjligheter med pappersbruket och utan sådana för tryckeriet utnyttjningsbara anläggningar som Tumbatomten redan förfogar över.

Vid en förflyttning av sedeltryckeriet till Tumba kan man — allt jämfört med en förflyttning till annan möjlig »ren» tomt inom den Stockholmsregion, inom vilken man av personalskäl i praktiken finge hålla sig — räkna med att uppnå *dels* vissa investeringskostnadsbesparingar på grund av att Tumbatomten redan förfogar över vissa anläggningar m. m., som kan utnyttjas även för sedeltryckeriet, *dels* vissa årligen återkommande driftkostnadsbesparingar sammanhängande med den tänkta samordningen med pappersbrukets drift (och alltså uttagbara i varje fall så länge denna kan bibehållas). I det följande har gjorts vissa överslagsberäkningar över vad dessa tänkbara besparingar kan motsvara. Beräkningarna kan göra anspråk på att vara försiktigt gjorda men måste självklart ändå förses med alla reservationer, främst med hänsyn till att kostnaderna för varje alternativ förläggning av sedeltryckeriet givetvis i sista hand blir starkt beroende på *vilken* alternativ tomt det bleve fråga om, dess grundförhållanden, avstånd till ledningsnät etc.

A. Möjliga investeringskostnadsbesparingar

1. *Inbesparade kostnader för valvsanläggningar.* Varje förläggning av sedeltryckeriet utanför stenstaden kräver att tryckeriet förses med tillräckliga valvsutrymmen, i vilka nyproducerade sedlar kan lagras och från vilka sedeldistributionen kan ske direkt ut till riksbankens avdelningskontor. Tumba kan här erbjuda en avgjord fördel, därigenom att tryckeriet kan placeras direkt ovanpå det bergskyddsrum, som bruket inrättat, och detta — med eller utan en eventuellt erforderlig ytterligare utvidgning, som i och för sig är möjlig att genomföra — inredas till erforderliga valvsutrymmen. Bergskyddsrummet skulle ge ett bättre och säkrare valv än som normalt skulle kunna åstadkommas på en vanlig byggnadstomt. Anläggningskostnaden för även ett i dessa avseenden sämre valv på en alternativ tomt skulle med de anspråk på utrymme det bleve fråga om kunna uppskattas till minst 500 000 kr. Även om hela denna alternativkostnad icke skulle kunna inbesparas, har det synts rimligt att räkna med en faktiskt realiserbar besparing av storleksordningen 400 000 kr. på denna punkt. Till denna besparing kommer som nämnt att valvet finge en högre kvalitet ur säkerhetssynpunkt än som normalt skulle kunna åstadkommas. Det är riktigt att i en kalkyl tillgodogöra sig denna besparing, även om det kan sägas att bergskyddsrummet, eller vid en alternativ förläggning av sedeltryckeriet till annan tomt ett annat motsvarande skyddsrum, allttjämt kommer att erfordras

av krigsberedskapsskäl, eftersom i så fall denna beredskapsinvestering bör belasta kalkylen vid varje vald förläggning av sedeltryckeriet. I praktiken skulle i Tumba krav på ytterligare skyddsrumsutrymmen enklast och billigast få tillgodoses genom att det nuvarande berggrummet, innan valvsinredning utfördes, ytterligare förstörades, vilket här skulle kunna utföras till en sannolikt lägre kostnad än kostnaden för inrättande av ett nytt skyddsrum på annan förläggningssort.

2. *Inbesparade kostnader för värmeanläggning.* Tumbas nuvarande ångcentral för pappersbrukets behov har kapacitet nog för att även utöver dessa, alltså även om pappersbruket på sikt skulle kunna bibehållas, täcka värmebehoven för sedeltryckeriet. Den för detta erforderliga anläggningen skulle följaktligen kunna avvara en egen värmeanläggning och utrymmen för denna liksom utrymmen för bränslelagring etc. Lågt räknat kan kostnaden härför, som blir en nettobesparing för Tumba-alternativet jämfört med annan förläggning av tryckeriet, uppskattas till minst 150 000 kr., fördelat med ungefär en tredjedel på pannor och installationer och två tredjedelar på byggnadskostnader.

3. *Inbesparade kostnader för ledningar etc.* Tumba har f. n. alla erforderliga ledningar för vatten, avlopp, ånga och elektricitet, inklusive transformatoranläggningar för denna, framdragna genom bruksområdet. Den faktiska kostnadsbesparing, som härigenom blir möjlig, är som redan anmärkts svår att ange eftersom den bleve beroende av förhållandena i berörda avseenden vid den alternativa förläggning som komme att väljas, därest Tumba icke komme i fråga. Kostnadsbesparingen här har för den skull enkelt anslagits till 50 000 kr. — den kunde, om en alternativ förläggning hänvisades till en ur dessa synpunkter ogynnsamt belägen tomt, lätt komma att springa upp till flera gånger detta belopp.

4. *Besparingar genom existerande byggnadsutrymmen, användbara för sedeltryckeriet.* En del nu redan existerande byggnader vid Tumba kan utnyttjas för sedeltryckeriet, även om pappersbruket tills vidare blir kvar. Det gäller först verkstadsutrymmena, som redan i nuvarande skick torde vara tillräckliga även för tryckeriet. Det gäller vidare erforderliga utrymmen för material- och förnödenhetslager och för kontorsändamål, även om en del sådana utrymmen finge tänkas bli anordnade i den nya huvudbyggnad, som förutsättes bli nyuppförd för själva tryckeriet. Tumbas nuvarande verkstad och dess maskinutrustning tillsammans med sådan verkstadsutrustning, som kan överföras dit från det nuvarande tryckeriet, torde fullt täcka behovet för det kombinerade tryckeriet och pappersbruket. Kostnadsbesparingen härför har här försiktigt anslagits till 250 000 kr., men det kan fastslås att en helt ny verkstad med utrustning icke skulle kunna uppföras och inrättas för detta belopp. De inbesparade investeringskostnaderna för sådana material- och förnödenhetslagerutrymmen respektive kontorsutrymmen, som kunde undvaras i huvudbyggnaden, har på samma sätt uppskattats till för vardera ändamålet 100 000 kr. eller tillhopa 200 000 kr. Den beräknade kostnadsbesparingen för kontorsutrymmen är liten i förhållande till de byggnadsvolymer, som både erfordras och kan ställas till förfogande, beroende på att kontorsutrymmena förutsatts inrättade i det s. k. Klockhuset, som kommer att kräva en del kostnader för inre utrustning. Med hänsyn till att detta hus förklarats som kulturminnesmärke och till att riksbanken under alla förhållanden torde få bära kostnader för att hålla huset i stånd, kunde det ha varit försvarligt att här upptaga en mycket större kostnadsbesparing.

Det bör anmärkas, att här i fråga om inbesparade investeringskostnader för existerande byggnader, som kan utnyttjas för tryckeriet, endast medtagits byggnader, som kan disponeras vid en samtidigt bibehållen drift av pappersbruket. Fördelarna av att kunna fortsatt utnyttja bostadsbeståndet har av den anledningen icke beaktats i detta sammanhang, sålunda inte heller fördelarna av att på något sätt kunna använda sådana som kulturminnesmärken värdefulla 1700-talsbyggnader, som riksbanken under alla förhållanden torde komma att få åtaga sig att för framtiden bibehålla och underhålla.

Sammanfattningsvis kan de ovan angivna möjliga investeringskostnadsbesparingarna vid en förläggning av sedeltryckeriet till Tumba sålunda anslås till:

för valvsanläggningar	400 000 kr.
för värmeanläggning	150 000 kr.
för ledningar etc.	50 000 kr.
för inbesparade byggnadsutrymmen	450 000 kr.
	<hr/>
	1 050 000 kr.

Erforderliga reservationer för dessa beräkningar har redan anförts. Exaktare kalkyler kan inte upprättas annat än i samband med ett sådant projekteringsarbete, som bankofullmäktige utan ett riksdagens föregående ställningstagande i själva lokaliseringsfrågan icke ansett sig kunna påbörja, och det slutliga utfallet av sådana kalkyler bleve som nämnt dessutom beroende av vilken alternativ förläggningssort och -tomt man närmast hade att räkna med. Det torde dock vara berättigat att säga, att en investeringsbesparing av storleksordningen 1 milj. kr. synes vara sannolik och att en ännu större sådan besparing kunde uppkomma.

B. Möjliga årliga driftskostnadsbesparingar

De årliga driftskostnadsbesparingar som själva samordningen med pappersbruksdriften kan möjliggöra, blir om möjligt ännu svårare att i förväg kvantitativt uppskatta, eftersom de blir beroende av ett kontinuerligt bedrivet och icke på alla punkter omedelbart effektivt rationaliseringsarbete och utfallet av detta. Som angivits och utan försök till kvantitativa bestämningar exemplifierats i bankofullmäktiges skrivelse, torde det vara obestriddigt att sådana besparingar är möjliga att vinna på åtskilliga punkter. Utom på ett par punkter, där en kvantitativ uppskattning redan nu är möjlig, kostnader för transporter mellan pappersbruk och tryckeri som kan inbesparas, och kostnadsbesparingar på grund av gemensam bevakning av de båda anläggningarna, förefaller det föga meningsfyllt att nu försöka presentera för varje punkt och varje detaljområde preciserade kalkyler om möjliga kostnadsbesparingar. Här har i stället i det följande ett försök att belysa besparingsmöjligheterna genomförts på det sättet, att möjligheterna till och storleksordningen av en tänkbar total personalbesparing diskuterats och den däremot svarande kostnaden angivits.

1. *Inbesparade kostnader för transporter och kontroll i samband med dessa.* De nuvarande kostnaderna för transporter mellan sedeltryckeriet och pappersbruket och för den rätt rigorösa och därför kostnadskrävande kontrollen i samband med dessa är möjliga att ange tämligen exakt och motsvaras av en ren nettobesparing, eftersom kostnaden för transporterna

av de färdiga sedlarna till deras slutliga destinationer knappast påverkas av om de sker från Tumba eller från det nuvarande sedeltryckeriet. Denna kostnadsbesparing kan anges till cirka 15 000 kr. per år.

2. *Inbesparade kostnader genom gemensam bevakning.* Den nuvarande kostnaden för den i dag organiserade bevakningen av fabriksområdet i Tumba uppgår till 60 000 kr. per år. Skulle sedeltryckeriet flyttas till någon annan plats än Tumba och en bevakning organiseras enbart för tryckeriet, kunde denna bevakning knappast anordnas billigare. Å andra sidan hör bevakningen av Tumbas fabriksområde och byggader inte behöva bli nämnvärt dyrare, även om den skall avse ett dit vid sidan om pappersbruket förlagt sedeltryckeri. Besparingen på denna punkt uppskattas därför till 50 000 kr. per år.

3. *Övriga besparingsmöjligheter, uppskattade som möjliga personalbesparingar.* Pappersbruket och sedeltryckeriet har tillsammans i dag en personal på drygt 200 personer. Även om, på grund av att det alltjämt skulle bli fråga om två skilda verksamheter och på grund av att dessa verksamheters art sätter gränser för de möjliga ytterligare rationaliseringarna inom var och en av dessa, möjligheterna till personalbesparingar efter en samordning av deras drift inte får överdrivas, måste sådana besparingar ändå i viss utsträckning vara möjliga, främst därför att vissa funktioner kan organiseras gemensamt för båda verksamheterna. En viss personalbesparing i den administrativa ledningen, i den mera rutinbetonade kontorsorganisationen, i reparations- och underhållsverksamhet och annat bör kunna genomföras. Om redan ett så begränsat antal befattningshavare som tio, alltså mindre än 5 % av den sammanlagda nuvarande personalstyrkan, skulle kunna inbesparas, skulle, om man räknar med att de fördelades över hela löneskalan och om man inkluderade samtliga personalkostnader, pensioner och annat, detta motsvara en årlig kostnadsbesparing av storleksordningen 300 000 kr. Företagna konkreta försök att pröva rimligheten av en sådan personalminskning, alltså försök att »placera in» den i den nuvarande organisationen, har även om de av lätt insedda skäl inte kan närmare redovisas, inte synts tala emot att den bör kunna realiseras. Om man tar hänsyn till att en sådan personalbesparing normalt bör åtföljas av en viss minskning av även en del förbrukningsmaterial, kontorsförnödenheter, bränsle etc., bör man vara ännu mera på den säkra sidan, om man anslår den totala årliga driftkostnadsbesparingen på denna punkt till nyssnämnda belopp, alltså 300 000 kr. per år. Det är överflödigt att påpeka, att kalkylen ändå bör förses med reservationer. Att den framlägges i denna form och utan försök till närmare preciseringar kan åtminstone försvaras ur den synpunkten, att ambitiösare detaljkalkyler på detta stadium bara skulle ge sken av en precision som inte föreligger och inte kan uppnås.

De totala årliga driftkostnadsbesparingar, som under angivna förutsättningar kan betraktas som möjliga, skulle sålunda kunna uppskattas till storleksordningen 350 000 kr. ($15\,000 + 50\,000 + 300\,000 = 365\,000$ kr.), realiserbara efter hand som pappersbrukets och sedeltryckeriets drift kan samordnas och uppnåeliga så länge driften vid pappersbruket kan vidmakthållas.

Sammanfattning

De föregående övervägandena och kalkylerna kan kort sammanfattas så, att en förläggning av sedeltryckeriet till Tumba, jämfört med en alternativ förläggning av tryckeriet till annan möjlig förläggningsort inom Stockholms-

regionen, synes kunna medföra dels en investeringskostnadsminskning av storleksordningen 1 milj. kr. och dels en löpande driftskostnadsbesparing vid samtidigt bibehållen drift av pappersbruket av storleksordningen 350 000 kr. per år.

Denna beräkning har icke tagit hänsyn till den fördel, som ligger i att en förflyttning av sedeltryckeriet från den nuvarande tomten skulle tidigare frigöra det »övervärde» å denna tomt, jämfört med dess nuvarande utnyttjande, som dess användning för värdefullare ändamål skulle representera.

Beräkningen har heller icke tagit hänsyn till de ekonomiska fördelar för riksbanken, som kan sägas ligga i att en förflyttning till Tumba av sedeltryckeriet, även för det fall att i framtiden pappersbruket måste nedläggas, skulle trygga en praktisk användning av en rad värdefulla och som kulturminnesmärken betraktade 1700-talsbyggnader vid Tumba, som riksbanken torde få räkna med att under alla förhållanden få bära ansvar och kostnader för att vidmakthålla och bibehålla på Tumbaområdet.

26.11.1964.